

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DOĞAN KARDEŞ ■ SEÇME DENEMELER

NERMİ UYGUR • DENEMECİ

Nermi Uygur

Denemeci

Y
K
Y

YKY

Yapı Kredi Yayınları

DENEMECİ
Seçme Denemeler
•
Nermi Uygur

*Nermi Uygur'un
YKY'deki kitapları:*

- Tadı Damağımda (1995, 1996)
Felsefenin Çağrısı (1995)
Kuram-Eylem Bağlamı (1996)
Kültür Kuramı (1996)
Başka-Sevgisi (1996)
Bunalımdan Yaşama Kültürü (1997)
Güneşle (1997)
Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu (1998)
Salkımlar (1998)
Yaşama Felsefesi (1998)
İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası (1998)
Dipten Gelen (1999)
Denemeli Denemesiz (1999)
İçimin Sesi (2001)
Çağdaş Ortamda Teknik (2002)
Türk Felsefesinin Boyutları (2002)
Eşekler, İkindiler, Yetişimler - Üç Kitap (2004)

Doğan Kardeş:
Denemeci - Seçme Denemeler (2011)

NERMİ UYGUR

Denemeci

Seçme Denemeler

Hazırlayan:
Güven Turan

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3326
Doğan Kardeş Kitaplığı - 316
—ilkgençlik—

Denemeci / Nermi Uygur
Hazırlayan: Güven Turan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
Sanayi Mahallesi, 1673 Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul

1. baskı: İstanbul, Nisan 2011
ISBN 978-975-08-1981-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2011
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

<http://www.ykykultur.com.tr>

e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

İÇİNDEKİLER

Denemeci: Nermi Uygur • 7

Denemeci • 11

Çıktım Yunus Dalına • 29

Romansız Yaşayamam • 38

Montaigne • 45

Sevgi Eğitimi • 52

İyi, Kötü • 61

Şaşma • 66

Para • 70

Yaşlılık • 80

Yazma Gereksinimi • 88

Yazarlık • 95

İnsan • 102

Öykülerin İlk Yayımlandığı Yerler • 109

Nermi Uygur Biyografisi • 110

Denemeci: Nermi Uygur

Türkçedeki bir edebiyat türü olarak “deneme” kelimesini Nurullah Ataç’a borçluyuz. Ama “deneme”yi bulan ve denemeleriyle bugün kullandığımız türün temellerinden birini atansa yazmayı seçme öncesinde önemli bir Fransız devlet adamı olan Montaigne’dir (1533-1592). Montaigne, “öznel” ya da “kişisel” denemenin başlangıcını yapmıştır. Denemeleri, bir dostla sohbet tadındadır. İngiliz yazar ve siyasetçi Francis Bacon’sa (1561-1626) denemeye daha kalıplı bir hava getirmiştir. Bacon’un denemeleri, her ne kadar dili sohbet havası taşıyorsa da kişisel konulara hiç değinmez. Oysa Montaigne, böbrek sancısından, kızlarından, eşinden, evinden, bağından bahçesinden söz eder denemelerinde. Ataç da genellikle Montaigne’in yolundan gider. O da kişiselleştirmekten kaçınmaz denemelerini.

Ülkemizde, Ataç’la başlayıp sevilen ve tutulan bir tür olan denemenin önde gelen adlarından biri de Nermi Uygur’dur. Bizde deneme yazarlarının edebiyatçı olması alışlagelmiştir. Oysa Nermi Uygur bir felsefecidir; hatta, sadece felsefe öğreticisi değil, gerçek anlamda, yani felsefe üstüne özgün yapıtlar veren bir felsefecidir. Nermi Uygur’un ilk yapıtları da doğrudan felsefe sorunlarına eğilir. Gene de, fenomenoloji okuluna bağlı bir felsefeci olduğu için, insana, dile, sıkı sıkıya bağlı bir felsefe anlayışı taşımaktadır. Yani edebiyatın çeperlerinin hemen hemen kesişme noktalarındadır verdiği felsefe eserle-

ri. Bunu daha geniş bir şekilde işleyen, kitabımızın arkasında yer alan biyografisini okumanızı öneririm.

Felsefeci Nermi Uygur'dan denemeci Nermi Uygur'a geçişin ilk yapıtı bence *Dilin Gücü* (1962) adlı kitabıdır. Bir yıl sonra yayımlanan *Dünya Görüşü*, felsefi bir konuyu işlese de deneme tadındadır. Ama bu kitaplarda hâlâ Bacon tarzı daha kalıplı, daha kişisellikten uzak bir deneme üslubunu kullanmaktadır yazarımız. *İnsan Açısından Edebiyat'ta* (1969) felsefeci yanının ağır bastığı bir denemeci kimliği ile eğilir edebiyata, özellikle romanlara ve roman kahramanlarına.

Nermi Uygur'un ağırlıklı olarak, gerçek anlamda nesnel, Bacon'cu, denemeden Montaigne'ci, özel ve kişisel denemeye geçtiği kitabı *Güneşle'dir* (1969). İlk baskısı bir hayli ince olan bu kitabı, zaman içinde, özel denemelerini katarak her baskıda biraz daha büyütür.

Felsefi yazılarına ara vermeden sürdürür denemeciliğini 1980'li yılların sonuna kadar. 1989'da yayımlanan *Bunalımdan Yaşama Kültürü* son derece ilginç bir kitaptır. Bir yanıla ciddi bir Varoluşçu felsefe üzerine kuruludur ama diliyle, anlatımıyla, kendi yaşamının çok zor, çok bunalımlı bir döneminden örnekler veriyor olmasıyla, boyutuna rağmen (deneme yirmi sayfayı geçmemeli diye "resmi" olmayan bir kural vardır) özel bir deneme denilebilir.

1992'de üniversiteden emekli olduktan sonra iyiden iyiye edebi denemeye verir kendini. Felsefeci kimliği konulara eğilişinde, sorunları ele alışında, elbette en büyük yol göstericisidir. "Bir Okur-Yazarın Kitap Okuma Serüvenleri" alt başlığını taşıyan *Tadı Damağımda* (1995) adlı kitabı, yazarımızın kişiliğine, okuma beğenisine ışık tuttuğu gibi, çok iyi bir okuma kılavuzluğu görevi de yapar.

21 Şubat 2005 yılında ölünceye kadar yazmaya hiç ara vermez Nermi Uygur. Denemelerinde sık sık deneme üzerine denemeler yazar. Hatta diyebiliriz ki denemeyi onun kadar yoğun işleyen bir başka yazarımız yoktur. Denemenin denemecisidir.

Çok da önemlidir onun deneme üzerine bunca duruşu çünkü zaman içinde, deneme sözcüğü tuhaf bir anlam kayması yaşamaya başlamıştır. Öykümsü çok öznel düşüncelere, hiçbir düşünsel, bilgisel dayanağı olmayan “akıldan geçirmeler”e, denemeye denmeye başlanmıştır. Bu kitapta Nermi Uygur’un denemelerinden bir seçme yaparken özellikle deneme üstüne yazdığı aydınlatıcı yazılara yer verdim. Bu kitaptaki denemeleri okuduktan sonra, yalnız edebiyat ağırlıklı denemelerini değil, felsefe ağırlıklı denemelerini, kitaplarını okuyacağınızı da umuyorum. Felsefe demem sizi korkutmasın, Nermi Uygur, en çetrefil felsefe sorunlarını bile berrak kafasıyla rahatlıkla okunur, anlaşılır yapmayı beceren bir yazarımızdır.

Güven Turan

Denemeci

“Doğum yeri”, “doğum yılı”, “anasının adı”, “babasının adı”, “işyeri”, “uğraşı” – biryandan soruyor, biryandan da pasaport belgemi dolduruyordu masanın arkasındaki görevli. Duraksamışım “uğraşı” deyince. Başını kaldırıp yeniden sordu: “Uğraşınız?” Ben de hep “denemeci” diyeyim mi diye düşünüyordum. Arkamda bekleyenler kımıldanır gibi oldu. Kestirmeden gidip işyerime uygun olan şeyi söyledim, herşey yoluna gireverdi. Şuna inanıyorum ki “denemeci” deseydim, ne yazacağını şaşıracaktı karşımdaki. Açıklayacak zaman da yoktu. “Döşemeci” deseydim, “işletmeci” deseydim, ne dersem diyeyim yadırgamayacaktı. Ama “denemeci” – o da ne öyle? Ayaküstü anlatmaya kalkışsaydım, belki de sonunda görevli istemeye istemeye “denemeci” sözcüğünü deftere işleyecek; ilerdeki karışıklıkları kendince önlemek amacıyla da, o sözcüğün yanına, ayraç içinde kendi yorumunu, artık “gazeteci” mi, “yazar” mı, “bilgin” mi, “filozof” mu, hangisi bilmiyorum, “denemeci” deyince neyi tasarlıyorsa onu ekleyecekti. Gerçekten de, çok kimsenin belirli bir anlam veremediği birşey “deneme”; bu yüzden, çok kimsenin doğru dürüst bir işle niteleyemediği bir insandır “denemeci”.

Halk deneme okumaz, deneme sevmez demiyorum. Okumaz olur mu, sevmez olur mu hiç? Adam gibi bir dergi geç-

mesin eline, varsa ilkin denemeyi okumaya başlar. Gelgelelim, “neler okursun?” diye sorun, şiir, roman, ya da öykü çeşitlerini anar da, deneme sözünü etmez. Halk “deneme”yi, tek tek deneme yazılarını değil, deneme kavramında dile gelen şeyi edebiyattan saymaz çok kez; edebiyat verimlerini nedense türlere ayırarak belirtme alışkanlığında olan kimseler bile, edebiyat deyince denemeyi unutmuş görünürler çoğun; işte bundan, denemeciyle ne yapacaklarını, denemeciyi nereye koyacaklarını şaşırıp kalırlar. Güçlüğü gidermek üzere sık sık başvurulmuş edebiyat tarihlerinin, edebiyatla ilgili el kitaplarının de etkili bir yardım sağlamadığını söylemek zorundayız. Öyle ya, açın bunlardan rasgele birini, tek tek kişilerden, dönemlerden, çığırardan uzunuzadıya sözedildiğini; bu arada edebiyatla pek bir ilintisi olmayan binbir yan-konunun ele alındığını göreceksiniz Peki, deneme bakımından durum nasıl? Bu kuşağın denemecileri kimler? Neler başarmışlar bu alanda? Öykücü diye tanıtılan şu yazarın denemeciliği de yok muydu? Denemeciliğine hiç değinilmeyen bu romancının baskın yönü değil mi denemeciliği? – Bütün bu soruların yanıtı çoğun sorulmadan geçirilmiştir edebiyat kitaplarında. Halkta denemeciye ilişkin önyargıların bir kaynağı, apaçık şey, edebiyat kitaplarının bu tutumunda aranmalıdır. Eğitime hız verilmedikçe bu çeşit kitapların sayısı ne yazık ki durmadan arttığına göre, kimlik anlamı ve önemi yönünden denemecinin kavranılması gittikçe artan bir çarpıklığa bürünecek, desenize.

Bilim adamı mı yoksa denemeci mi? Böyle birşeyi aklımızdan geçirmeye kalkışır kalkışmaz, bilim adamlarını buluruz karşımızda. Fizikçileri, biyologları, sosyologları, psikologları hepsini, hepsini gücendiririz: Şu uzmanlık çağında olur şey değil hani, – bir yazısıyla fizikçi, öbürüyle sosyolog, bir başka yazısıyla da biyolog diye selamlayacağız öyleyse denemeciyi? Yanlış kapı çalmışlar denemeciye yer arayanlar. Edebiyat denemecilerin yaptığı, düpedüz, basbayağı ede-

biyat, oraya gitsinler. Orası da mı olmadı, ne güne duruyor felsefe? – Yanlış anlamaları önlemek için söyleyeyim, tanıdığım bilim adamları çoğunlukla deneme okur edebiyat diye, hem de tutkuyla okur.

Bazı kimseler denemecilerin yeri felsefedir, diyor; filozof-tur öyleyse denemeciler. Bu yerleştirmeye, tedirginliğe gide-rilmiş gözüyle bakar çok kişi. Ne var ki, sözbirliği etmiş gibi, filozoflar kendilerinden saymaz denemecileri. Denemeye fel-sefece bir önem vermeye kalkışanlara gülüp geçer filozoflar. Bir filozofun öğretisini çürütmek zor mu geliyor, nesnel bir-takım eleştirilere girişmeden filozofu yaralamak, felsefe çev-relerinin ona karşı davranışını bulandırmak mı istiyorsunuz, “denemeci” deyin filozofa, yeter: Deneme nerde, felsefe ner-de! Felsefeye özgü ağırbaşlılığın yanında hafif kaçar deneme. Ortega y Gasset’i Kant’ın yereldiği düzeyde bir alana sokmak felsefeyi küçümsemektir doğrusu. Nitekim denemecilerle uğ-raşmaz felsefe tarihleri. Söz denemecilere dayandı mı, yaygın bir inanışla, edebiyata başvurmasını salık verirler okuyucula-ra. Burda da yanlış anlamalara yol açabilecek bir gerçeği göz-den yitirmemek gerekir: filozoflar, genellikle, deneme okuma-ya bayılırlar. Denemecilere de saygıları vardır, hattâ denemeci olmayan birçok yazardan daha fazla değer tanırırlar denemeci-lere, yeter ki filozof denemeciyle, ya da şöyle diyelim, deneme-ci filozofla birtutulmasın.

Bundan tuhaf bir tutum görmedim, diyeceksiniz. Herke-sin sevgilisi denemeci, ama bir türlü yer bulunamıyor kendi-sine, ne edebiyatçılar benimsiyor onu, ne bilginler, ne de fi-lozoflar. Görünüşe bakılırsa, *Niemandsländ* denemecinin yeri, boş-alan, yersizlerin yurdu onun yaşama bölgesi. Kendimi bildim bileli barınma güveninden yoksun kişilerin bunalımı-nı bir türlü anlayamadığım için, daha doğrusu, böyle bir gü-vene erişemediğimden ötürü bunalıma alışmanın verdiği bir umursamazlıkla, denemecilerin durumunu, özellikle dene-mecilerin kendisi yönünden, hiç de olumsuz karşılamıyorum

ben. Başarılar belli bir yere yerleştirilince üstünlük mü kazanır sanki? Bir başarının değeri kendisinde değil de, o başarıyı iliştiirdiğimiz bir dizgede mi? Okunmaz bir 500 sayfa karalayıp onu “roman” yaftasıyla sunuyorum, bu yaftayla edebiyat değeri arttı mı sayfalarımın? Denemeci dediğin, aldırılmaz bu sözümona yersizliğe. Varsın ara-bölgede kımıldasın, ne çıkar bundan? Kimliğini yitirmez ki bu yüzden.

Kim peki denemeci? Neden zorluk çekiyor herkes onu yerleştirirken? Acaba hem edebiyatçı, hem bilgin, hem de filozofça bir yanı olduğu için mi belli bir yere koyamıyorlar onu? Böylesine üç hem’li bir yaratık olur mu? Oluyor diyelim, o zaman da hangi yanı baskın, dersiniz? Bütün bu sorular mı yersiz yoksa? Belki de demin andığım belli uğraşı alanlarından birine giriyor denemecilik? Hangisine öyleyse? – Kimse uğraşmadığına göre, benim kaygım bütün bunlar. Kendisinden daha ilginç bir konu olmasa gerek denemeciye.

Denemeciyi filozof sananlar da var, filozof değil diye kışanlar da var ona. Denemeci üzerindeki bu tasarım karşıtlığı, kolay kolay yadsınamayan birşeyi, felsefe ile denemeci arasındaki alış-verişi açığa vuruyor. Anlaşılan kaypak bir sınır aradaki, denemeci de bu sınırın iki yanında birden dolaşıyor. Bir bakıma, felsefe denemecinin ortaya koyduğu. Denemeleri çoğumuzda hayranlık uyandıran Petrarca’yı, Erasmus’u, Unamuno’yu filozof saymamak için dar bir felsefe anlayışına kapanmış olmak gerekir. Bu yazarların her denemesi, bir yaşama felsefesini dile getirmekte. Günlerime ne çeşitten bir anlam verebilirim? İnsan olarak evrendeki yerimi, türdaşımla ilişkilerimi, geçmişle bağlantılarımı, gelecek karşısındaki bekleyişlerimi düzenlerken ne gibi ölçeklerim, dayanaklarım olmalı? Tüm değerlerimi dizmede en iyi, en doğru, en güzel, en yararlı bir davranış biçimi diye birşey var mı? Varsa nerden bilirim bunu? Bildim diyelim, nasıl uygulayacağım? – Bütün bu kaçınılmaz felsefe sorularına, daha da başkalarına bir yanıt arayan, şuracıkta andıklarına, ama anmadığım denemeci-

lere de başvurabilir; en çok denemecilerin, filozof adıyla ortaya çıkmasalar bile denemecilerin yapıtlarında sorulur da, işlenir de bütün bu sorular. Alman geleneğinin *yaşama-filozofu*, Fransız göreneğinin *moraliste* adını verdiği kimselerdir bu sözünü ettiğim denemeciler. İşte bunun için, denemeci ile filozofu birtutmak hiç de gerçeğe aykırı birşey değildir. Gene de, sallantısızca filozof dediğimiz kimseleri en çok uğraştıran bazı sorular var ki, denemeciler pek yanaşmıyor bu sorulara. Örneğin, bilgi kavramının içlem ve kaplamca belirlenmesi, tektek bilimlere ortak yöntemlerin açıklanması, bellibaşlı bilim önermelerinin yorumlanması, bilimsel çıkarımların eleştirilip değerlendirilmesi – bütün bu önemli felsefe işlemleri genellikle denemecinin uğraşısı dışında kalır; ya da şöyle söylemem daha doğru olacak, bu işlemlere girişmesem ne çıkar, bunlarla uğraşmak benim görevim değil ki, diye düşünür denemecilerin çoğu. Buna bakıp da şimdi, denemecinin felsefeyle hiçbir ilişkisi yok mu, diyeceğiz? Geniş kuşatımlı felsefe sorularından yalnızca bir bölümü ele alıp incelemediği için, bir düşünürü felsefenin dışına atmaya kalkışırsak filozof kalmaz bu gidişle ortada. Öyle ya, kendisini özellikle bilgi ve bilim sorularına adanmış olan filozofların çoğu da, yaşama felsefesinin ötesinde görüyorlar kendilerini. Ama, özde felsefe bilgi ve bilim felsefesidir, savını güdenlere raslanabilir. Ancak, bu inanın kimseler var diye, bir ayağı felsefede bulunan denemeciye felsefeyle iç-ilintisi olmayan biri gözüyle bakmak sağduyuya aykırıdır, bence. Değil mi ki şaşırtıcı savlardan açıldı, ben de kendi savımı belirteyim öyleyse: En ağır, en derin, en etkili filozoflar arasında saydığımız birçok kimselerin, yalnızca filozof olmadığına, aslında birer büyük denemeci olduğuna inanıyorum ben. İşte Platon, Pascal, Berkeley, Nietzsche, William James, Bergson...

Öyle bir tutum ki denemecinin tutumu, felsefenin ta kendisi. Nasıl çalışır filozof? Şunu sorsam daha iyi: nasıl çalışırsa başarıya ulaşır filozof? Yanıtım: denemeci gibi çalışırsa. Çalış-

ma yöntemi, adından da bellidir *deneme*'nin. Ne yazık ki bazan çarpık çağrışımlara yolaçar "deneme" sözcüğü; işlenen konunun biriki sınamadan sonra yarıda bırakıldığı sanısını uyandırır. Oysa gerçek tam tersi: bu işlemenin çepeçevre yürütüldüğünü dile getirmektedir deneme. Konusuna, ya da konularına, birtek yönden yaklaşmayan; bir güçlüğü ille de çözeceğim diye yalınlaştırıp budamayan; sezme ve sezdirme, bilme ve bildirme, kavrama ve kavranılır kılma olanaklarında soruları yoksul düşürücü kestirmelerden hoşlanmayan bir insandır denemeci. Montaigne o arayışlarına, gidip gelmelerine, ayrıntıları önemle izlemeye, o kendini kandırmadan sorup soruşturmaya *essai* adını vermişti nitekim. (İngilizce konuşan ülkelerde çok yaygınlaşan *essay* de burdan geliyor.) "Essayer" denemek, sınamak demek Fransızcada. Birşeyi ele alıp tartmak, birşeyin ayarını bulup çıkarmak istemiyle evirip çevirmek anlamında kullanılır. Şöyle bir başlayalım, böyle değilmiş demek, bir de şuna bakalım, yine de sallantılı bir durum belirdiğine göre şöyle olamaz mı acaba, ama gene de olmuyor mu, bir de başka türlü deneyelim... – güçlükten yılmaz, güçlülere hep yenibaştan saldırmayı aldatıcı çözümlere yeğ tutar denemeci. Tıpkı filozof gibi o da soru savsaklamaya yeltenmez. O da filozof gibi, güçlükleri kapayan kesinliklerden çok, güçlükleri deşip göstermeye değer verir. Kestirip atan çözümlere sırt çevirip çözüm-denemeleriyle yetinir katkısız filozof gibi denemeci de. Güçlükleri tekçilikte "bitirme" filozofun da denemecinin de tiksindiği birşeydir. İkisi de gözboyayıcı yengiden kaçınıp dolanıklıkların bilincinde yaşamayı sever.

Ne diye çok kez denemeciyi filozofla yanyana koymaktan çekiniyoruz öyleyse? Ne diye felsefe sözkonusu oldu mu aşağısayıp duruyor bazı filozoflar denemecileri? Genellikle denemecilerin işlediği konuları, bu konuların seçilişini davranışlarına gerekçe olarak almak eğilimindedir filozoflar. Hakları da yok değil, bir bakıma. Hangi ülkede ne zaman kaleme alınmış olursa olsun, deneme başlıklarına şöyle bir gözatın, bunların

koca koca felsefe kitaplarının adlarıyla, bu kitaplardaki bölüm adlarıyla hiç mi hiç bağdaşmadığını göreceksiniz. Dostluk, hoşgörü, yiğitlik, korkaklık, okuma, gezme, çocukluk, sevgi, boşanma, kadın, öfke, evlilik, çeviri, böbürlenme, gülme, cansıkıntısı... Hemen hemen her denemecinin beslendiği dağarcıkta bunlar var. Ama bunlar felsefenin pek ilgilenmediği şeyler, hep bilindiği gibi. Filozof dipnotlarında bile değmeden geçer bu konulara. Çoğun ağır içerikli ve bol sonuçlu felsefe konularının soyutluğu yanında cılız ve günübürlük bir somutluğu vardır deneme konularının – böyle düşünür filozoflar. Büsbütün de yanlış düşünmüyorlar. Sözcüğü, zengin kuşatımlı bir kavram olan "erdem" kavramını enine boyuna inceleyen bir filozof, denemecinin sık sık eğildiği hoşgörü, yiğitlik, korkaklık, gibi yaşama kesitlerini dolaylı da olsa aydınlatan önemli birtakım ipuçları ele geçirmiştir, bundan sonra kalkıp bir de denemecinin özellikle işlediği tek tek erdem durumlarıyla mı oyalanacak? Ne var ki filozofların, hepsinin değilse bile pek çok filozofun denemecilerden apayrı, onlarınkinden bambaşka konularla uğraştığını sanmak gerçeğe uymayan birşey ben- ce. Konulara *şimdi-ve-burda*'yı aşan soyut bir açıdan bakmak, yine o sorulara başka bir açıdan yönelenlerin bu yüzden bambaşka konularla uğraştığını belgelemez. Bir dilden öbürüne çeviriye felsefe konusu olmayı yakıştırmayan bir filozof, felsefenin en önemli konularından biri olan dil ve anlam konusunu incelerken neyi inceleyecek peki? Denemecinin parmağına doladığı "kıskançlığa", "sevgiye", "öfkeye" kendi çalışma alanına yabancı birer sözcük gözüyle bakan filozof kendisi "duygu", "davranış" ve "insanlar-arası ilişki" kavramlarını araştırırken denemecilerinkinden başka şeyler mi araştırıyor sanki? Konular arasındaki bu nerdeyse özdeşliğe varan yakınlık, konuları deşmedeki amaçta da yansır zaman zaman. Öyle ya filozof da, denemeci de, konularına temel olan sözcükleri anlamları, ne demek istedikleri, içerikleri, kullanımları bakımından izlerler. Gerçi filozof sözcük anlamlarının nesnel derin-

liğine inmek, denemeciye bu derinlikte kendi yaşaması yönünden bir aydınlığa erişmek dileğindedir; bununla birlikte, ikisinin de dilediği, *anlamca* bir bilinçlenmedir. Ancak, ortak amaca varmak için başvurdıkları yöntemler oldukça başkadır: Filozof mantıksal-çözümleyici bir yolda, denemeciye kişisel yaşantılarını verimlendiren bir yolda yürür.

Kendini denemeciden ayıran filozof, işte burada felsefenin denemeye benzemezliğini pekiştiren bir öbek belge buluyor. Özel deyimlerle, uğraştan olmayanların kolaycacık anlayamayacakları kavramlarla, nerdeyse yabancılara kapalı bir kuşdiliyle kurulmuştur felsefe. Bu kendine özgü dil, gerekli donatımıdır felsefenin. Denemecilerse uğraş çekidüzeninden uzak, herkese açık, herkesin anlayacağı bir dille bezenmişlerdir. Deneme başka şey felsefe başka şeydir. Bazı filozofların paylaştığı bu görüş, bir bakıma, apaçık bir gerçeğe parmak basıyor: felsefenin, kavranmak için bile, çok kez bir meslek eğitimi gerektirdiği, denemeninse gerektirmediği; bunun da, büyük ölçüde, teknik diyebileceğimiz kavramların kullanılıp kullanılmamasından ileri geldiği yadsınamaz. Gene de ben felsefedeki bellibaşlı sözcüklerin günlük dilde yadırganmasının, felsefeyle deneme arasına aşılmaz bir gedik açabileceğine inanmıyorum. Zordur Hegel'in dili; Spinoza teknik bir dille konuşur. Ama denemeci T.S. Eliot'u okumak kolay değil, Valéry'nin denemeleri de, birçok filozofun yapıtından daha ağır. Bana kalırsa, filozofların, özel deyimleri öne sürerek denemecileri kendilerinden saymamaları, uzmanlık kaygısından, uğraş dayanışması kaygısından ötürüdür. Uğraşa özgü deyimler ne de olsa birer gereçtir çünkü. Bazan o deyimleri kullanmadan da amaca uygun başarıya erişebilirler, bunu gözden yitirmemeliyiz. Herkesin tadaldığı bir dille yazan Schopenhauer, bu yüzden sığ bir filozof mudur? Sığ bir filozof olduğu için de denemeci midir Schopenhauer?

Döndük dolaştık filozofla denemeci arasındaki bağıntıyı tam açığa çıkaramadık gene. Bazı açılardan bakınca öylesine

karşıyor ki kimlikleri! Gerçekten, filozof var, denemecidir de; denemeci var, filozoftur da. Felsefe, bir bölümüyle hiç olmazsa, denemeciyi, denemecilerin bir kısmını hiç olmazsa, barındırır içinde. Gene de ben, denemeci ile filozofun karıştırılmasına karşıyım. Filozofların demin andığım gerekçelerine dayanarak söylemiyorum ama bunu. Yalnız başına bu gerekçelerin sonuçlandırıcı olduğuna inanmıyorum çünkü. Benim dayanağım şu: filozof öğretir, herşeyden önce öğretir, *belli* bilgiler vermek başkaygısıdır filozofun; denemeciye, ille de birşey öğretmek için kaleme sarılmaz, bilgi vermek değildir denemecinin başkaygısı. Nitekim deneme ustalarının ustası Montaigne: “Birşey öğrettiğim yok, anlatıyorum” (“je n’enseigne pas, je raconte”) diyor. Denemecinin bütün kimliği, özelliği ve ayrıcalığı işte burda. Bir denemedeki önermeler yanlış diye denemeyi kaldırıp atabilir misiniz? Doğrulanmamış savlarla öne çıkan denemecilere, bundan ötürü dudak bükme yakın mı bize? Doğrulanmayan, ilkece doğrulanamayan sözleri var diye yüz mü çevireceğiz denemeciden? (Doğrulanma da ne demek bu bağlamda.) Düpedüz anlatır denemeci. Anlatmak, doğruları anlatmak değildir hep. Her söyleneni doğruluk-yanlışlık açısından eleştirmek saçmadır. Tersini yapmaya kalkışan, başta tümüyle edebiyat olmak üzere, önemli birçok yaşama alanını ortadan kaldırmak gibi gülünç bir duruma düşer. Anlatmaya bilgi karışabilir, anlatmanın yerine göre bilgisel bir yön taşıdığı apaçıktır. Ama gene de anlatma dürtüsü, aracı, amacı, başarı ölçeği bakımından bilgi-vermeyle aynı düzeye konamaz. Başından geçen bir olayı anlatan birini dinlerken, bu dinlediğimiz izlenimleri, duyguları, korkuları, umutları anlatan nasıl yaşıdıysa öyle dışlaştırırken, bu dışlaştırmalara ya “doğru” ya “yanlış” olan *bilgiler* gözüyle mi bakacağız?

Denemecinin, sözcüğün yaygın anlamında filozof sayılmasını istemeyenlerin başında denemeciler gelir gene. Denemeciliği yanında filozof kimliği de olan hiçbir denemeci felsefe ölçekleriyle ele alınmasına gözyummaz denemelerinin. Ge-

lin de Dr. Johnson'u, Lamb'i, de Quincey'i, Hazlitt'i, Chester-ton'u Leibniz'e, Comte'a, Husserl'e, Carnap'a, Quine'a yaklaştığınız tutumla ele alın. Bu da denemecinin, yaşamayı dile getirişi, ödev bildiği konuları önemce düzenleyişi, bunları işlemedeki davranışı bakımından, bazı ortak yönlerle karşın, kendinde filozoftan *başka* bir kimlik gördüğü içindir sanıyorum. Filozof bir yanı olabilir ama denemecinin, "filozofluk" gene de kimliğini tüketmez onun.

Tuhaf bir alınyazısı denemecininki. Yalnız felsefeyle ilişkilerini günışınına çıkarırken değil, bilimle ilişkilerini belirtmeye kalkınca da denemecinin durumunu saptamada zorluğa uğrarız. Daha kendimizi, denemeciye bilim çerçevesinde bir yer ayıranların savına alıştırırken, denemeciye bilim dışına atmak isteyenlerin çılgınlıklarıyla karşılaşırız: Onun yaptığına bilim gözüyle bakmak nerden esmiş? Bazı denemelerin yapısından sanıyorum. Sınırı dar ya da geniş tutulmuş kültür yorumları, tek tek dönem ve çıgırlara eğilen edebiyat eleştirileri, belli bir açıdan ve alanda tarihte olup bitenleri betimleme ve değerlendirme çabaları, insan yaşamasının geleceğindeki eğilimleri önceden kestirme uzanırları – gerçekten de bütün bunlar tadına doyum olmayan birçok denemelerin kuruluşunda işbaşındadır. Ne var ki, bu çeşit denemelerin ortaya çıkabilmesi için, her kez ayrı bir boyut ve nitelikteki olayların izlenip gözlenmesi; benzerleriyle karşılaştırılması; uğraşı alanına yabancı düşmeyen varsayımların bulunup denetlenmesi: bu işlemlerle ilgili araştırmalardan yararlanılması gerekir. Bilime bulaşmamış, bilimsel bir davranışı olmayan, yerine göre bilimle beslenmeyen bir insanın başaracağı şey mi bütün bunlar? Gelin de erişilebilecek bütün belgeleri titizce gözden geçirmeden bir Goethe biyografisi yazın. Homeros'u çevirmenin nesnel güçlükleri ve bu güçlüklerin tarihi üzerinde yetesiye bilgi edinmeden yeni bir Homeros çevirisi üzerinde gelin de doğru dürüst bir eleştiri yazın. Astronominin, fiziğin, kimyanın, biyolojinin, psikoloji ve sosyolojinin, daha da

başka bilimlerin en son gelişmelerinden haberi olmayan bir denemeci, elindeyse, gelecekle ilgili, azçok dinlenmeye değer birşeyler söylesin. Ama bu böyle diye denemeciye bilgin yaf-tasını yapıştırmak doğru değildir bence. Denemeci ile bilginin kimliği arasında ayrılık yoksa, bilginin başarısı denemedir öyleyse. Gelgelelim bilgince kaleme alınmış yazılar için bundan daha aykırı bir niteleme düşünülemez. Kopernicus'un o koca *De revolutionibus orbium coelestium*'una, Darwin'in iki ciltlik *The Origin of Species*'ine, Lamarck'ın *L'illustration des genres*'ına, Ranke'nin o çok kıvrımlı *Die römische Paepste*'sine birer deneme gözüyle bakmak için sağduyuyu elden kaçırmış olmalı insan. Bilimin kişiselliği silen nesnelliği herşeyin üstünde tutan, bunun için de çok kez en incelmış gereçlerle ölçüp tartmaya, en ortaklaşa anlatım araçlarına başvuran yönteminden pek birşey görülmez ki denemede. Ne laboratuvarlarda dolaşır denemeci, ne de hesap makinalarının gerisinde oturur. Savlarını temellendirse de, bilimce kanıtlamaya kalkışmaz. Nesnel belgeleri altalta dizip sonuçlandırmaktan çok, okuyucusunu inandırmak, yalnızca kafasından yakalamak değil, okuyucunun gönlünü doldurmak işine sarılmış denemeci. Tektek araştırmaların verilerinden ve bilimsel ölçeklerden yararlanmakla birlikte, hiçbir denemeci bilimin ilerlemesinde çalışan düpedüz bir emekçi diye anlamaz kendini. Okuyucuya zaman zaman ilginç bilgiler sunsa bile, asıl amacı okuyucuyu düşündürmek, sorularla uyanık tutmak, çözüm olanaklarının çeşitliliğiyle özgürleştirmektir. Bunun en sağlam tanığı, denemecinin uzmanlara değil, halka seslenmesidir.

Sık sık görüp raslarız: bilim adamları kimi denemeciye bilimi kolaylaştıran bir aktarıcı, kimi de bilimle bağdaşmaz bir takım tasarımların zıppçıktısı gözüyle bakar. Oysa denemecilerin hemen hemen hepsi, birbirini tutmayan bu davranışların da karşısındadırlar. Ne çoğun ikinci elden bilgi devşirir, ne de bilimi yakışsız eklerle baltalamaya yeltenen bir oyunbozucudur o. Ama bilimlerden biriyle, ya da birkaçıyla yakın ilgi

kurması, gelip geçici bir hevesle açıklanamayacağı gibi, bilim ortamına sokulmadaki düzen tanımazlığı da, bilimden anlamayanlara özgü bir ataklıkla yorumlanamaz. Aslında denemeci, bir yaşama gereği olarak bilime elatar; yaşama zenginliğini artırıp anlatmak için de, zaman zaman bilimsel verileri işlemek zorunluluğunu duyar denemeci. Bu amaçla bilimce uzmanlığın olguları çoğaltmayı buyurduğu yerde, bakarsın, o tek bir olguyu derinleştirmekle yetinmiş; geçerli işlemlerden en küçük sapmanın bilimce güvensizlik yarattığı bir yerde, bakarsın, düşlere, özlemlere başvurmuş. Bu yüzden de çekmediği kalmaz onun bilim adamlarından.

Bir bilim yazısıymış gibi denemeye güvenmek, denemecinin kimliğini şaşırmak demektir. Gizli bir denemecilik kaygısından gelmiyorsa bile, denemeciye özgü alçakgönüllülükten ötürü yapıtını “deneme” başlığıyla sunsa da bilgin, *bilgi*ce güvenmemizi ister yazısına, bilimsel bilgilerimizi artırdığı oranda başarmış sayar kendini. Denemeciye, ürününü her zaman “deneme” başlığıyla tanıtmaya da, bilimce değil bilimin *ötesinde* bir katkıda bulunmak dileğindedir okuyucusuna. Bilimi yenileyemese de ne çıkar. Gönlü başka yeredir onun; yaşamaya bir yenilik, bir başkalık kazandırmaya adanmıştır kendini. Bilimce işlemlerle örtüşen yanlarına karşın, denemeci, bilim dışında erişir asıl varlığına.

Her kimliğin ne olduğu, örtük-açık kendinde bulunur. Başkalarıyla karşılaştırmalar, benzerliklerin ya da benzemezliklerin belirmesine yarayabilir; gene de her insanın biricikliği, ancak o insanın kendisinde derinleşmeyle kavranıp anlaşılabilen bir varoluştadır. İşte onun için ben de, biryandan bilgin, öteyandan da filozofla karşılaştırmamanın sağladığı geniş çizgilerle yetinmeyip denemeciyi *kendisi* kılan birkaç özelliğe doğrudan doğruya değinmek istiyorum. Böylelikle denemeciyi yerleştirmedeki güçlüklerin giderilebileceğini, denemeciye ilişkin ileri-geri söylemelerin, pek mi iyimserim bilmem, hiç değilse azalacağını umuyorum.

Azıcık dikkat edin, denemecinin konuşma tutumunu görürsünüz hemen: hep *ben* diye konuşur o. Kendinden sözetmeyi sever, konu ne olursa olsun, kendine özgü bir açısı vardır, böyle bir açıdan yoksun olan, çok şey olabilir ama denemeci olamaz. Kayadan, balıktan, kediden, masadan da sözetse kendine özgü bir bakışla yapar bunu. *Yaşantı* insanıdır denemeci. Yaşadıklarını dile getirir, yaşamalarını işler o. Yaşamadığı hiçbir şeyi almaz denemesinden içeri. Onun birşeyi yaşaması da: o şeyle bir bağ kurması, o şeyi kendi varoluşuna uygun algı, görgü, bilgi ve duyuş esnekliğinde anlaması; gerekirse o şeyle ilgili bazı işler yapması; şaşma, merak, sevgi, ya da tiksime gibi davranışların ortamında o şeyle başbaşa kalması; kendisiyle çevresiyle, evrenle karşılaşması, işte böylesine karmaşık ve etkili bir süreçtir. Canlı insan sıcaklığını en çok donduran felsefe kurumlarına, günlük gidişin kalıplarıyla toptan ilgisiz bilim katılıklarına da el atsa, her dokunduğunu kendi yaşama serüveni yönünden, bu serüvenin bir parçası ve aşaması olarak benimseyip sindirmekte, bunları salt nesnel bilgi gereği değil, düpedüz kendi varoluşunun eğilimi ve basıncından ötürü kendi dünyası içine sokmaktadır. Yaşantı sanatçısıdır denemeci. Yaşantılaştırdıklarını yazar. Dokunduğu herşeyi somutlaştırmasının nedeni burdadır işte.

En belirgin çizgisiyle denemeci, yazı sanatçısıdır. Kimliği yazısındadır onun. Herşeyden önce yazardır denemeci. Edebiyattır denemecinin tam alanı. İşte ondan ne felsefeye ne bilimle olan ilişkileri denemecinin bu varlığını aydınlatılabilir; edebiyatçı gözüyle bakmazsak denemeciye günışınına çıkaramayız kimliğini. Ozan neyse, destancı, öykücü, romancı, oyun-yazarı neyse, en önemli yönüyle denemeci de odur. Yazık ki bunu böylece görmesi engelleniyor çok kişinin. Edebiyat eğitiminin ülkelere yaygın bir çarpıklığı yüzünden sanıyorum bu. Demin de yakınmıştım, edebiyat dendi mi şiir geliyor akla, öykü, roman geliyor. Okunsa, sevilse de deneme, anan yok denemecinin adını, denemeciye edebiyattan baş-

ka yere yollayan yollayana. Gerçekte edebiyatın içinde, daha da ileri gidiyorum (eskilerini önlemeye çalışırken yeni yeni önyargılara yolaçtığım için kızacaklar ama bana, kızsınlar, söylüyorum), edebiyatın tam ortasındadır denemecinin yeri. Ozan da, romancı da olmasa tekbaşına edebiyatı kurmaya yeter denemeci. Sözle, yazıyla yaşantıların işlenmesidir çünkü edebiyat. Soyut-somut, konu-biçim kaygılarından hiçbiriyile sınırlanmaksızın, kendini denemeci gibi herçeşit yaşantıya açık tutan bir edebiyatçı var mı? Kavramlaştıracı şiir bir kerteden sonra ağırlaşır, günlük sözcüklere bürünse de bilgiler katın şiire, bir kerteden sonra hantallaşır; felsefeye, bilime uzanışların çoğunu tanınmayacak bir kesip biçmeye uğratmadan şiire sokamaz ozan. Denemedeki soyut-somut birlikteliğinin yoğunluğunu gerçekleştiremez romancı; romana çok şey girse de, roman denemeleşmedikçe herşeyi birlikte kapsayamaz. Oyun-yazarının bağlı olduğu sahne gereklerinden kurtulmuştur denemeci. İnsan yaşantılarının tümünü sözle dilde yansıtmak edebiyatsa –başka ne olabilir ki– edebiyatın kendisidir deneme.

Gelgelelim, denemeciye edebiyatın dışında görmekte ayak direyenler kolay kolay yumuşamaz, biliyorum. Hele şimdi denemeciye en yadırgatıcı yerlerden birinin ayrıldığına şaşarak, eski savlarını daha da keskinleştireceklerdir. Saldırıya bile geçebilirler. Nitekim biri diyor ki, ozan gibi özenmez yazdığına denemeci. Başka biri (romanda olmalı gönlü), kısa soluklu diyerek suçluyor denemeciye. Başkası da oyun-yazarlarındaki sıkı çekidüzenin yanında gevşek bir yazıyla küçültmeye yelteniyor denemeciye. Herkes düşüncesinde özgürdür ama, bütün bu söylenenlerin acele genellemeyle gerçekliği bozduğunu bildirmek zorundayım burda. Edebiyatı yabancı etkilerden arıtıp yüceltmek amacıyla da girişilmiş olsa, yanlış anlamalar yüzünden, edebiyat alanını adamakıllı yoksullaştırıyor, denemenin özellikleri üzerinde de bulanık birtakım sanıların ortaya saçılmasına yolaçıyor bütün bu söylemeler.

Şiirdeki özen yokmuş denemede – bu çatma üzerinde duralım ilkin. Hiç deneme okumamış böyle diyenler! Pascal’dan, Hildebrand’dan, Kierkegaard’dan, Huxley’den, Borges’ten rasgele birtek sayfa da mı okumamışlar! Yantutmaksızın okusunlar bir sayfacık, gerçeği görürler. Şiire sevgiyle bağlıysalar söyle diyelim: bir şiir gibi işlenir deneme de – sözcükleri seçerek, anlam kalınlıklarını ölçerek, etki değerlerini tartarak, her tümceyi kendi içindeki tutarlığı, başka tümcelerle birlikteliği, tüm denemenin akışı bakımından inceden inceye yontarak yerine oturtur denemeci. Şiir yazar gibi genellikle dizelele konuşmuyor diye denemeci, kalemini savruk yürüttüğü sanısına kapılmamalı. Dilden dile dolaşan nice kötü şiirler biliyorum; öyle ozanlar tanıyorum ki, bir esine bırakıp kendini, rasgele çiziktiriyor. Oysa deneme, sözcükleri yanyana getirerek anıt kurma sanatıdır. İyi şiirdeki özenden daha azını gerektirmez bu da. Genellikle deneme düzyazı kılığında ortaya çıktığı için ve genellikle şiirden daha uzun yer kapladığı için, denemenin şiirden genellikle daha az bakımla geçiştirilebileceğini sanmak baştan aşağı yanlış bir görüş. Bu yanlışla kapılan sözümona yazar, denemeci olamaz ki, yayınladıklarını deneme diye sunsa bile, ilişkisi kalmamıştır denemecilikle. Okuyucuysa bu sanıya kapılan, okuduğuna yetesiye dikkatle yönelemeyeceğinden, tadalmadan gözgezdendirip geçer denemeyi. Ne güzel söylemiş denemenin büyük sanat olduğuna inanan Thomas de Quincey: “Denemeci her tümcesini pırıl pırıl işlemek zorundadır; hiçbir zaman vurdumduymaz ya da aldırışsız bir işçi olamaz o. Hep en iyi kılıkta ortaya çıkmalıdır; çünkü çalıştığı belirli sınır üstün bir başarı ister ondan.” Bunun en sağlam tanığını, usta denemesini bir dilden öbürüne çevirirken şaşmayla anlarız. Düzyazı değil mi, dil ortamını değiştirirken yitirecek nesi var, incelikle örülmüş şiirler, satırlar arasına nice güçlükler serpilmiş olan romanlar aktarılıyor da deneme mi aktarılmayacak, demeyin. Bir girişin bakalım. Mutlu bir raslantı, bir de bakarsın ki, Shakespeare’den bir

sonnet oturuvermiş Türkçeye; neylersin ki binbir emek, dinme, yine de Lamb'in havası tutmaz Türkçede. Ancak Eyu-boğlu Montaigne'den küçük bir demet derleyebildi bize; ama *Seçmeler*'e harcadığı zamanda, isteseydi kimbilir kaç ozan, kaç romancı, kaç oyun-yazarı kazandırabilirdi Türkçeye.

Kısa solukluymuş denemeci! Cilt cilt romanların yanında küçücük bir yer kaplar deneme – tıpkı bir şiir gibi. Pek eskilere gitmeyelim, tüm ayrılış üzüntülerini birkaç sözle bildiren Orhan Veli, karmaşık insan durumlarını birkaç sayfada anlatıp bitiren Nâzım Hikmet – soluksuz diye kınıyor muyuz onları? Dıştan ölçeklerle belirlenemez söyleme kaplamı. Yazılana aşkın tasarımlara kalsa kimine uzun kimine kısa görünür hep aynı yazı. Oysa, ancak söyleyiş söylenene uymadı mı kısadır ya da uzundur bir yazı. Bazan öyle olabilir ki, beş dizelik bir şiire bir tek sözcük katmakla çekilmez bir biçimde uzar herşey. Bazan da, gerekli uzunluktan kısa düştü mü kısadır binlerce sayfa tutarındaki bir roman. Oyun var, bir saat bile sürmeyeceğini bilir sıkılırız; oyun var, dört saat oturur da sahnenin karşısında, zamanın nasıl geçtiğini anlamayız. Genellikle kısa yazılardır denemeler. Sayfa boyutlarına göre değişir ya, en az birkaç sayfa olmalıdır deneme; on satırlık bir düzyazıya deneme denemez, sözgelişi bir özdeyiş, bir aforizma olabilir o. Yüzlerce sayfa kaplayan bir tek denemeyi de aklım almıyor benim. Gerçekten de, bir oturumda okunabilecek kısalıkta olmalıdır deneme dediğin. Bir konuşma zamanını aşmaması ne güzel şey. Biliyorum, kesin bir sınır değil bütün bu çizdiklerim. Kesinlik istemiyorum zaten. Gerçeklikte de yok ki. Nitekim konuşmacıya göre, üzerinde konuşulan şeye göre, konuşmayı dinleyenlerin durumuna göre değişir konuşmanın oylumu. Bırakın ki, soluk kısalığı izlenimini uyandırsa bir deneme, o denemenin yazarına kısa soluklu damgasını mı basacağız hemen? Tek denemeli denemeci tanımıyorum ben. Bir tek şiiriyle ün salabilir insan; tiyatrocu vardır, tek bir oyunuyla birçok ülkelerdeki sahneleri ele geçirebilir; tek bir cilt roman-

dan başkasını yazmamış da olsa, yüzyıllar boyu, büyük romancılarla adı bir arada anılır romancının. Gelgelelim tek bir deneme yazmakla kim denemeci olmuş? Belki de, tüm varlığını biraraya getiren bir insan, sonunda iyikötü bir deneme koyabilir ortaya. Oysa denemeci denemeler, denemeler, denemeler, denemeler çıkarabilen kimsedir kendinden. Denemecinin denemeleri, bütün bu denemelerin toplamı durumundaki *bir* denemenin bölümleridir, bir bakıma. Neye el atarsa atsın, hangi konuyu seçerse seçsin, neyi nasıl işlerse işlesin, çeşitli denemeler *birarada* denemecinin *deneme yapıtını* meydana getirirler. Alain'ın her denemesi iki sayfacığı geçmez ama Alain'ın tüm denemesindeki soluk kimde var? Yazarlığının öz niteliği gereği, ilkin öyle görünmese de, birini sürdüren denemelerin tümüne yayılmıştır her denemecinin gür soluğu.

Bir de gevşek yazdığını öne sürerek hırpalamaya kalkışanlar var denemeciyi. Değerli bir sahne-oyunu, öykü, roman, bir şiir iyiden iyiye düşünülüp taşınılmış, sağlam kurulmuş bir yapıdır gerçekten. Ben de katılıyorum bu görüşe, kim katılmaz ki? Öyle bir yapı değilmiş denemeyse. Bu görüşe katılmıyorum – nasıl katılırım bu görüşe? Demindenberi hep denemenin sıkıdüzen isteyen bir varlığı olduğunu savanmaktayım. Ama yalnızca saldırılar karşısında savunmaya gereksinme duyduğum bir görüş değil ki bu – sıkıdüzenli bir kuruluş olmadan deneme olmaz. Ayaküstü çırpıştırılmış, acemice tekrarlarla dolu, başısonu belirsiz bir yazıya deneme diyemeyiz. Çeşitli etkimeleri derleyip toplayan bir orkestradır deneme. Uyum sağlayamazsa kulağı tırmalar. Yaşantıları ayıklamadan, anakonu ile anlatım havası arasında bir denge yaratmadan, başlangıçtan bitime doğru gelişen geçişleri gereğince içiçe örmeden kurulmaz deneme. Okuduğumuzun ertesi günü çoktan unuttuğumuz imzalı imzasız gazete yazılarında bile, çeşitli yönlerden belli bir sağlamlık istiyoruz da, yüzyılların kargaşasına dayanabilen denemelerde mi böyle bir sağlamlığı aramayacağız? Okuyucunun kulağına, aklına, gönlüne say-

gı en çok denemededir işbaşında. Denemeden yapıcı sıklıkla beklemeyenler, yalapşap yazılsa da ne çıkar, diyenler, sanat ürünü olmayı çok görüyorlar, anlaşılan, denemeye. Değil mi ki bir sanat ürünüdür, ne denli emekle bezerseniz bezeyin denemeyi, yine de azdır; ne denli kurma-yetisi ve başarı-gücü beklersek bekleyelim yine de azdır bu beklediğimiz deneme sanatından.

Gören gözün önünde denemecinin kimliği: olanca varlığıyla bir yazar o. Sınırtanıamaz kişiliğinde birleşen yaşantıları sözcüklerle işleyip yansıtır. İçten gelen bir dürtüyle gerçekleştirir bunu. Düpedüz bir insan birlikteliği sağlamaktan başka bir kaygısı yoktur, seslendiklerine seslenirken. Binbir iniş-çıkışı, açık-kapalı kıyı bucağıyla yaşamının kendisidir sanki denemede dile gelen. Edebiyat yapıtlarına yönelenin umduğu hiçbir şey eksik değildir denemede: anlatır, sorar, bildirir, güler, güldürür, öfkelenir, sever, ıgner, eleştirir, uyarır, eğlendirir düşündürür, dertleşir, oyalar, izler, araştırır, konuşur... Kendisini, çevresini betimler, yorumlar denemeci. Başkalarını tanıyıp tanıtmaya işine önemle sarılmıştır. Denemeci, evreni yeniden kurmaya, varlığı içten denemeye vermiştir kendini, yazdıklarında: tüm sezdiklerini, kuşkularını, özlemelerini, düşlerini, umutlarını yoğurur denemelerinde. Kanısınca tatlı ile acıyı, iyi ile kötüyü, doğru ile eğriyi, güzel ile çirkini birbirinden ayırmaya çalışarak gerçekleştirir bunu. Sürükleyen bir tutku, kaçınılmaz bir ödev, en yücesinden bir mutluluktur onun gözünde deneme. Sonunda nereye götürürse götürsün sözcükleriyle, sözcüklerinde yaşar – yaşatır denemeci. Onun birşeyler katıp değiştiremeyeceği bir insan tasarlayamıyorum ben. Musil'in hakkı var: "Genellikle edebiyat yerine yalnızca deneme olamaz mı?"

Çıktım Yunus Dalına

Otur mantık, kalk mantık – bazan bunalıyor insan. Eskisinden daha iyi anlıyorum şimdi mantıkçıları: herkesten çok onların hakkı var zırzopluğa. Çözümle! Çıkarımla! Denetle! Ne tuhaf çalışma buyrukları bunlar böyle. Gelgör ki mantık işlemlerine bir kaptıran kolay kolay kurtaramıyor kendini. Zamanla unutuluyor işlemlerin araç olduğu. Alabildiğine uzuyor benimkiler de. Ardarda dizsek, Haydarpaşa-Ankara tren yolunun yanına yenisini döşeriz gibime geliyor. Mantıkla alışverişi olmayan bir yerlere gzmeye gitmek zorundayım bu gidişle. Varsa. Öyle ya, varsa. Açıkçası, elindeki işe vursa da tekme yi, kendinden kurtulamıyor insan. İnsan-olmaya yapışık birşey mi yoksa mantık? Bilmem ki: anlamlı bir soruysa bu, ya olumsuzdur karşılığı ya da olumsuz, yeter ki bulabilelim doğru karşılığı. Ama bana ne şimdi bütün bunlardan.

Yunus'u karıştırıyorum. Şiire uzanmışım kaşla göz arasında, içgüdüyle. Ölüm şiirlerini geçiyorum. Aslında yaşamaya övgü ama onlar. Şöyle delidolu, saçmasapan birşeyler arıyorum. Aşk, İrfan, İrşat – hepsi de Yunusça pırıl pırıl ama akli azat etmek istiyorum ben. Sonuna geldik nerdeyse *Divan*'ın. Ne yapacağım peki? Olmaz ama öyle şey. Yok, yok Yunus Emre'de.

Dememiş miydim? Yorgunluktan olacak, karışıp gitmiş belleğimde, daha geçenlerde kimbilir kaçınıcı kez tepesindeydim bu dalın.

*Çıktım erik dalına anda yedim üzümü
Bostan ıssı bakıyıp der ne yersin kozumu.*

Erik ağacında üzüm yedim diyene ne derler, siz söyleyin. Düpedüz kaçık derler. Ne bilgece bir kaçıklık oysa bu. Tanım gereği eriktir meyvası erik dalının. Erik-olmayan birşey bitmez erik dalında. Biterse erik dalı değildir zaten o dal. Üzümse bağ kütüğünde yetişir. Karşıt şeyler erik ile üzüm. Bir bağdaşmazlık dile geliyor bu dizede. Erik dalına çıkan, birşey yemeyebilir; yerse de eriktir zorunlukla, yediği. Bununla da bitmiyor. N'oluyor sonra? Görüyor gören, ağaçtakini. Eriğimi ne yiyorsun, diye sorması gerekir, değil mi? Oysa ne yiyorsun cevizimi, diye çatıyor. Hem çatan da rasgele meyvacı değil, – “bostan ıssı”, kavun karpuz tarlası sahibi.

Öylesine düşünülmüş, öylesine mantıkla dürülüp yuvarlanmış gibi bir tekerleme ki bu dizeler. Belli nitelikte bir sap-tama, bir koyum var ilkin. İkinci bir koyum yadıyor hemen bunu, erik başka şey üzüm başka şey. Üçüncü bir koyum ilk iki koyumun ikisiyle de tutarsız. Dördüncüyse, ne doğrudan doğruya üçüncüyle ne de öbür iki koyumla ilişkide. Tam bir bağlantısızlık. Saçmaya erişmek için en temelli mantık yasalarının hepsine birden en ince tuzakı kurmuş Yunus. Yoğun bir mantık uygulamadan okkalı bir saçma elde edilemeyeceğini adamakıllı biliyor. Raslantısal bir anlamsız değil Yunus'un ki. Anlamsız'ların en güzellerinden birini yaratmış. Her çelişmenin güzel olmasını bekleyemeyiz. “Bu şimdi tümüyle sarıdır” önermesinin yanına hep aynı “bu”, aynı “şimdi” yi gözönüne getirerek “bu şimdi tümüyle yeşildir” önermesini koymakla

elde edilen saçma, mantık kitaplarının çoğuna özgü bir takırtukurluğun belgesi. Hangisinde erik dalındaki üzümün tadı? Büyük bir etkiyle ortada Yunus'un saçması, sözü uzatmadan, matematikçe diyebileceğimiz bir enaz'la güçlükleri yeniyor da ondan. Don Quijote'nin aklını başından alan saçmalar da kolay kolay yabana atılamaz ama, su yolu gibi sürüp gittiği için karışıyor doğrusu çoğu zaman. "Yıldızların yardımıyla kutsallığınızı kutsalca pekiştiren yüce gökler, büyüklüğünüzün hak ettiği hakkı hak ettiriyor size." İyi ki Cervantes başka bir yerden aktarmış, gözümden düşecekti yoksa. Ses tekrarlarına dayanan saçmalar tümen tümen Türkçede. Hani çocukken hepimizin bir berberi vardı, kimsenin saçını kırkmamıştı hani?

*Bir berber bir berbere
Bre berber gel beraber
Bir berber dükkânı açalım demiş.*

Dize dize yazmasak da şiir bu.

Ucuz başarıyı sevmiyor Yunus, her büyük ozan gibi. Sesleri yansı yansı düzenleyip zenginleştirdiği zaman, ancak derinleri duyan kulağın işiteceği biçimde gizlemeyi biliyor:

*Kerpiç koydum kazana poyraz ile kaynattım
Nedir diye sorana bandım verdim özünü.*

"Kerpiç", "koydum", "kazana"... "Kaynattım", "koydum", "kerpiç"... Ne yerli yerine oturmuş k-sesleri bunlar! "Nedir diye soran" kim? Kim olacak, anlamsız'ın söz-dışı bir şey olduğunu sanan herkes – insanların çoğu bu öbeğe girer ne yazık ki. Anlamli olamaz bir olay, anlamsız da. En alışılmadık, en tuhaf, en şaşırtıcı evren olayları bile anlam ötesi şeylerdir. Ancak söz yapıtlarının, nesnece değil sözce kuruluşların özelliğidir anlamlı ile anlamsız. Yalnızca dilsel gerçekliklere yüklenebilen bir deyi "anlamlı", "anlamsız". Öylesine

içten kavramış ki Yunus mantığının bu temel ilkesini. Kazana kerpici koyup poyrazla kaynattığını söyleyince, nesne olay gerçekliğinden başka birşey tanımayanların, dilin gücüne ilgisiz kimselerin, “şu pişene bir de biz bakalım” diyeceğinden kuşkusu yok Yunus’un. İnsanların çoğunun dile bir tek görev tanımasından, dili hep nesneleri adlandırmak için kullanmasından yakınmakta o da. Düpedüz bir gereç değil oysa Yunus’a göre dil. *Dile salt kendisi için*, dilin *dil* varlığı yönünden bir değeri olduğuna inanıyor Yunus, bütün mantıkçılar gibi. Dil hep dil-olmayan birşeyi göstermez, dilce kendi olanaklarını da dile getirebilir, yeter ki dilin bu yönünü göreceğiz göz olsun insanda, yeter ki Yunusça mantık olsun insanda. Bütün bunlar da nedir? diye sorana, banıp verir Yunus özü – dil özünü, dilin özünü.

Erik dalından cevize, kerpiç dolu kazandan yalım yapan poyraza, ordan da dilin özüne atladık. Kaptırdık bir kez kendimizi Yunus’un o düşler gören aklına, akılla yoğrulmuş düşlerine. Oldu olacak, bırakalım kendimizi, uça kona dura atlaya dolaşalım dizelerinde Yunus’un.

Bugün bayram, mantık bayramı. Gülelim öyleyse, gitsin gelsin akıl, gitsin gelsin aklımız.

*Bir serçenin kanadın kırk katıra yüklettim
Çift dahi çekemedi şöyle kaldı yazını.*

Gerçeküstücü ressamların belki de ilki Yunus. Bir “yazı”, bir ova çizmiş, geniş mi geniş tek bir sözcükle, bozkır bu, Anadolu bozkırı, uçuk renkli bir yitik. Ta uzaklarda yüklü katırlar, sayanlar tam kırk tane diyecekler. Kımıldanamıyorlar ama, ağırlıktan çökecekler nerdeyse ovaya. Kolay kolay taşıyacak şey mi yani? Bir serçenin kanatçığını vurmuşlar katırlara. Böylesi düzlüklere katırdan çok kağıdı yakışır diye düşünenler de çıkmış.

Bir serçenin kanadın kırk kağına yüklettim

diye okuyor bazıları. Gücenmez ki buna Yunus. Sazına sarılıp bazan katırla, bazan kağıyla düşlerini beziyordu belki o.

Gelmiş geçmiş bütün çağların altını üstüne getirseniz de eşine benzerine rastlayamayacağınız bir fizik olmaz'ı işte size:

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere.

Sinek ne denli iri olursa olsun, kartal ne denli küçük olursa olsun, gene de olmaz dünyada böyle şey, sinek sinekse kartal da kartal. Yalan mı peki bu?

*Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu.*

Yalan değil, gerçek. Ne düşündürücü belge, Yunus'un gördüğü toz. Hangi saçma edebiyatında, böylesine inandırıcı kanıt var? Mantığın yine kendisine dayanarak kendisiyle nasıl eğlendiğini seyretmek isteyen, yapacağı en akıllıca şey, yine Türkçenin dille başardığı bir cambazlığa başvurmaktır:

*O yalan bu yalan
Fili yuttu bir yılan –
Bu da mı yalan?*

Belki de bu, Yunus Emre'nin esinlediği doğru? Bir olaya fizik varlık düzeninde rastlamak ya da rastlamamak bağlamaz ozanı. Söylediği yalan olduğu halde, kendisine yalancı diyemeyeceğimiz mantık ustasıdır ozan.

Birçoğumuzu çarpık düşünceli kılan üstünkörü bir genellenmenin yanlışlığını da ortaya koyuyor Yunus: Mantık ile düşgücü birbirini dışta bırakır, derler. Mantık sınır çizmektir, düşgücü sınır aşmak. Taşım taşım taşar düşgücü. Kasım ka-

sım kasılır mantıksa. Sözümona kurudur, kısırdır, yavandır mantık. Canlıdır, doğurgandır, renklidir düşgücü. Böyle denir hep. Çürütüyor ama bu denenlerin hepsini Yunus. Kim ona yetişebilir düşleri düşlerle çarpım çarpım düşlerken?

Kötürümle güreşip yenilir. Kaf Dağından atılan taş, ülkeler boyunca yuvarlandıktan sonra, yüzünü darmadağın edecekken zor kurtarır kendini. Şu söze bakın siz: dimdik kavağın upuzun tepesine tırmanmış balık, canı turşu çekmiş, ummalara uğrayacak orda sunulan zift turşusundan yemezse; sığa yavrulamış leylekse. Kör görüyor, sağır işitiyor, dilsiz türkü söylüyor bağıra bağıra. Tuttuğu gibi öküzü gırtlığından yere sermiş Yunus; sahibi de gelmiş, sen benim kazımı ne diye öldürdün gibilerden çatıyor; çatsın bakalım. Ya kaplumbağaya ne dersin: gözsüz değirmen taşıçığı genişliğinde bir alanı dolansa daha ne ister, değil mi? Gel gör ki Kayseri yolunu tutturmuş koşuyor da koşuyor Yunus'un düşlerinde:

*Bir küt ile güleştim elsiz ayağım aldı
Güleşip basamadım göyündürdü özümü*

*Kafdağından bir taşı şöyle attılar bana
Öylelik yola düştü bozayazdı yüzümü*

*Balık kavağa çıkmış zift turşusun yemeğe
Leylek koduk doğurmuş baka şunun sözünü*

*Gözsüze el eyledim sağır sözümler işitmiş
Dilsiz çağırıp söyler dilimdeki sözümü*

*Bir öküz boğazladım kakıldım serekodum
Öküz ıssı geld'aydur boğazladım kazımı*

*Tosbağaya savaştım gözsüz sepek yoldaşı
Sordum sefer nereye Kayseri'ye azimi.*

Mantık düş-oyunu olur ustanın elinde; düş-sanatı uygulamak mantıktır er kişide. Üstün akıl başarısıdır saçma, ozansa yaratıcısı. Fizik sakıncaların darlığındaki tutsaklığa boyun eğen mantıkçı olamaz. Aklı da akıl-ötesini de barındıracak boyutlardadır dil.

Bilerek *bir*leşiyor Yunus'ta anlamlı ile anlamsız. Rastlantıyla sağlanacak uyum mu bu? Herbiri iki nitelik kapsayan dizeleri, kendi içine kapalı bütünlerde iki iki topla. Kurulan öylesine bir mantık düzeni olsun ki, birbirini yadsıyarak gelişsin dörtlü bir tek düş ya da düşünce. Sonra da hiç sektirmeden bu yöntemi, nitelikleri değiştire değiştire, yepyeni, ama yepyeni, duyulmamış tadılmamış tasarımları, birbiriyle hiç mi hiç ilintisi olmayan tasarım ürünlerini ölçe tar-ta birbirine bağla. Körlemeden olası şey mi bütün bunlar? Başboş salınca akli düşü bir erişir insan amaca, bilemedin iki. Her kez şaşmaz başarı kazanan, kim ne derse desin, akıl ile düşü binbir geçmiş emekten esinlenen dil kurmaylığıyla işleyerek kazanır başarısını. Sözü söze çatma sanatıdır yazarlık, dille birşeyler çırpıştırıp tatsız tatsız konuşmak değil. Bir yerde bu gizemi ne güzel dışa vuruyor Yunus, hem de elim gözüne böbürlenmeden:

*Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar
Halka meta'ların satar yükü gevherdir tuz değül.*

Kanıtısa vıyıl vıyıl ortalık. Erik dalını örnek alan sürüyle "nazire"lerden birine göz atmak yeter. En iyileri bile mantıkça cılız, düşgücü yönündeyse kabasaba Yunus'un şiiri yanında. Bir Kaygusuz Abdal var adı anılmaya değer. Yunus'un öğrencisi o da, Yunus'un ne yaptığını, nasıl yaptığını anladığı oranda, nerdeyse tıptıptına Yunus'un izinden yürüdüğü sürece başarıya ulaşıyor.

Bitmemişti şiir. Son dizeler şöyle:

*Yunus bir söz söylemiş hiçbir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter ma'ni yüzünü.*

Çatık kaşlı düşünür-ozanlardan ayrıcalığı var Yunus'un. Çağının kurulu düzenine yapışık gününü gün eden hımhımlardan değil. Doğru bildiği Tasavvuf yolunda yürüyor o. İtip kakmak için onu fırsat kolluyor ama tutucular, çekmediği kalmamış "münâfıkların", ikiyüzlülerin elinden. Gene de uygun bulduğu biçimde isteye dileye konuşuyor, anlayanlara sesleniyor çünkü. Kim bu anlayanlar bilinmesi gerekeni bilenler? Kim olacak halk, ötekinin berikinin (herzaman, her yerde böyle olmuyor mu sanki?) kese döşek uğruna aldatıp kandırmaya can attığı halk. Her sözünde bir bozgunculuk arayanların, erikli üzümlü şiiirinden de gizli "kötülükler" derlemeye kalkışacağından kuşkusu yok Yunus'un. – Bir şaşırtayım da görsünler öyleyse. Siz benim erik üzüm dediğime bakmayın, örtük anlamlı, derin şeyler seyledim. Hadi bulun bakalım, ne demişim... Onlar dince devletçe yorumlar yumurtlamaya dursun, kıs kıs gülüyor Yunus. Ne akıllıca hiciv, kaypak biriki sözcükle sevilmeyenleri sıkıntıya sallantıya sokmak, onu mu demiş bunu mu demiş diye ciddi ciddi kafa patlatmaya sürüklemek!

Bu arada sevgilisi halkın yanıltıya düşmeyeceğine kesinlikle güveni var Yunus'un. Baştan sona halkça konuşuyor da ondan. Erik, üzüm, koz, kerpiç, poyraz, sinek, kartal, leylek, koduk, kaz.. Sözcükler, deyimler, alaylar, açmazlar, hepsi halktan, hepsi halkın. Ancak halkın yaşama dünyasına yabancı olanlar sapıp sürçebilir bu dil karşısında. Sözgelimi, "ağaçta bitti karpuz" dese Yunus, inanmayacağını bilir halkın. Hani şu öbürleriye, sorsun soruşturursun, acaba Yunus gene ne karıştırıyor, diye. Başka bir yerde dokundurduğu gibi, Yunus'un ne dediğini anlamayanlar, Konya minaresini çuvaldızdan ayırdedemeyecek kadar aptal mı aptal.

*Tatlı sözler söylegil şirinlikler eylegil
Sohbetlerde Yunus'u hergiz unutmayalar*

demekle yerden göğe haklıymış. İyi ki çıktım Yunus dalına: orda öğrendim yeni baştan mantığı, anlamı, saçmayı; aklı, hic-vi, alayı; şiiri, düşü, oyunu; sözü, dili, söyleşiyi.

Çıktım Yunus dalına, orda tattım Türkçeyi.

Romansız Yaşayamam

Kendimi bildim bileli roman düşmez elimden. Hastalık da, yorgunluk da, yalnızlık da çekilir yeter ki roman okuyabilesin. Şimdi yakapaça beni götürseler, yarıda kalacak diye romanlarım bir kez daha üzülrüm. Tuhaf ama gerçek: birkaçını birden okurum. Bazan öyle olur ki, sabahleyin, bir süre, Don Quijote'nin yanısıra Toboso yollarında o belki de varolmayan güzeller güzeli Dulcinea'nın izini kovalarım. Günlük görev gündemini azıcık kolaylayınca da, Prens Mışkin'le oturup emekli İvolgin'in gevezeliklerini dinlerim. Akşam üzeri de, nerden esmişse esmiştir, evler önündeki demir parmaklığa yaslanır, katkat otobüslerin gidip geldiği kalabalık bir Dublin caddesinde Bloom'u ararım. Geceleyinse, şu bizim K'nın dünden indiği anlamsızlıklar hanına uğramadan edemem.

Neden bendeki bu romana bağlılık? Cansıkıntısını giderirmiş roman, zaman öldürmeye yarar, eğlendirir, oyalarmış. Her roman değil ama; herkes adına da birşey söyleyemem. Romana gelinceye dek neler var eğlenmek isteyene. Sözgelişi, filim güldürücü değilse bile sinemaya giderim. Dinlenip eğlenmek için aradabir romana da başvururum. Pickwick Derneği'nin yüce başkanı ve sayın üyeleriyle yapılan bir kentaşırı gezintinin, bilenler bilir, tadına doyum olmaz doğrusu. Gene de ben romana salt eğlence aracı gözüyle bakmıyorum.

Diyelim ki düpedüz bir eğlenme aracı değildir, hoşlanma, sanatça hoşlanma da mı sağlamaz roman? Gerçekten de her roman okuyucusu (sözcüğü kullanmadan yapamayacaksak) sanatça denen bu hoşlanmadan payını alır. Romanına göre, okuyucunun içinde bulunduğu duruma göre değişse de, en içten bir sevinme, yücelten bir hayranlık, saygıyla karışık bir sevgi... Eğlence dediğimiz seyirlerin, uğraşların, oyunların pek kolay kolay sağlayamayacağı şeyler bunlar. Ne var ki yalnızca hoşlanma değil beni romana bağlayan. Orası öyle, hoşuma gitmedi mi roman, bırakıveririm. Ama hiçbir romanı da yalnızca devşireceğim tadı düşünerek elime almam. Kendimi yokluyorum da şimdi, beni eskidenberi romana çeken şey sanatça hoşlanmaya indirgenemez diyorum. Aslında başka birşey, bir dürtü (tam adlandıramıyorum), hoşlanmaya aldırıışsız bir kendiliğindenlik beni romana iteleyen.

Ben bir romana başladım mı, daha ilk satırla, yaşamamın ta ortasından bir değişme, herşeyimi hızla kaplayan, dünyada uzanmadık hiçbir kıyıbucak komayan bir değişme bitiverir. "Ishmael deyin bana..." Ben eski yerimde yokum artık. Yeni Bedford limanındayım. Açıldık bile. İşte Nantucket. Sonra da okyanuslar, gemiler, tayfalar, kaptanlar, deniz canavarları, balinalar, beyaz balina... Her romanla yepyeni bir evrenin içinde duymalıyım soluğumu. Romana kaçıp sığınmayı sevenlerden biri olduğumu sanmıyorum ama. Herkeslerin dilindedir hani: Bütün tektek sanatlar gibi bir kurtuluş ortamıdır roman. Ölümlülere şu yavan, bıktıran günlük yapıp etmelerden bir sıyrılma olanağıdır. İnsancıkları soylu görüntüler, avuntular, uyduruklar ortamına iletir. Mutsuzluğunu unutmak isteyenlere sağaltıcı bir hava değişimidir... Olmaz öyle şey.

Kim kaçabilir kendinden? Roman bir uyduruksa da insanı insan gerçeklerinden büsbütün ötelere aşırıldığı söylenemez. Ben her okuduğum romanla asıl kendime yaklaştığıma inanıyorum. Herbiri, çokyanlı gerçekliğimizi belli bir yandan açar bana. Neden sözederse etsin bana beni, başkalarını, yaşama-

yı tanıtır. Romancılar varoluşumun nedense benden gizli örtülerini birbir kaldırır bana. Balzac *Eugénie Grandet*'yi yazmasaydı gecem gündüzüm bencillerle geçtiği halde nerden bilecektim bencilliği? *Kızıl ile Kara* olmasaydı benim de öz gelişmemden haberim olmayacaktı. *Bindokuzyükseksendört*'ün bize tuttuğu aynaya bakmasaydım bu yaşamayla hepimizin nereye gittiğini nasıl kestirirdim ben? *Gösta Berling*'le kuzeyi dolışmasaydım, en soğuk geçen kışları bile sevemez, bahar gelince de toprağın coşkusuna kapılamazdım ki. Robbe-Grillet “Bak” demeseydi, doğduğum gündenberi alışıp kullanageldiğim binbir nesnenin kendince bir varlığı olduğunu belki hiç göremeyecektim. Gide, Camus, Faulkner, Steinbeck, Pasternak, Huxley, Woolf, Silone, Haşek, Musil... Ya saymadıklarım? Saysam da ne olacak zaten? Bilincimin boğumları günışınına mı çıkacak sanki?

“Yine sürçtü” diyenler varsa bana, sallantısızca söyleyebilirim, hep “bilgi”den, “bilinç”ten sözettiğim içindir: “Bilgi edinmek istiyorsan bilim kitapları oku sen, romanı ne yapacaksın. Sanat fizik değildir. Savlı romandan yana mısın yoksa? Roman okuyorum deme öyleyse.” Oysa romana bilim görevi yüklemek ne aklımdan geçer, ne de savlı romanın sanat değerine inanırım ben. Ne var ki “bilgi”, “bilinç” sözcüklerini işe karıştırmadan da roman deyince ne anladığımı anlatamam.

Yaşamayı öğrenirim ben romanlardan. Din kurup yayanlar, felsefe önerenler, yasa koyanlar da yardımcımızdır çok kez yaşamada. Neler edinmeyiz ki onlardan, yaşama tutumumuzu pekiştirir, yaşama biçemimize çekidüzen veririz. Gene de kalkıp bilimsel bilgiyle özdeş saymıyoruz bütün bu kazançları. Bilgi olmasına bilgi ama düpedüz bilgi diyemeyiz bunlara. Romancıların sunduğu da öyle işte – bilgi ama yaşama bilgisi. Matematik, fizik çeşidinden birşey değil. Özel, romana özgü bir bilgi tasarımı var gözümün önünde benim. “Bilgelik” deyin isterseniz buna. Öyle bir bilgelik ki bu, kim

olursa olsun, yeter ki payalabilsin, herkesin dünyagörüşüne azçok önemli birşeyler katar. Böylesine bir okuldur romanlar, ben de yaşamamı yoğururum orda, etkenliklerimin yönünü yöntemini çok kez romanlara borçluyum. En başarılı romancılar en yetkin öğretmenlerim.

Savlı romanları da, roman denecekse onlara, bunun için sevmiyorum işte. Ders verir gibi yazarlardan ne öğrenir ki insan yaşamada kullanacak? "Bu budur" diye kestirip atan, "Böyle yap, şöyle yapma" diye buyuran, sözde romanını bir yaşama reçetesiymiş gibi sunan, sözde romanının yaşama sa-vaşlarını güvenle güden bir harita olduğunu sanan ne katabilir ki bize? Hele bize bir savı benimsetmek için çırpınıyorsa, kafasındaki ana-düşünceyi, savunmak amacıyla, birtakım kahramanlar, çözümlemeler, birtakım betimlemelerle canlandırıp belgelemeye çalışıyorsa, iyiyi istemesine karşın, çok kez bana birşey söylemez bu romancı. Birşey söylemesi için romancı olması gerekir çünkü.

Hangi roman roman olarak iyidir? İyi bir romanın koşulları nelerdir? Romanı nasıl tanımlayabiliriz? – Buracıkta karşılayamayacağım sorular bunlar. Karşılığı var mı yok mu bu soruların, orası da başka şey ya. Gene de birşey apaçık ben-çe; çeşit çeşit roman var; düşcü, akılcı, gerçekçi, toplumcu, içe-dönük; önemli olan zaten romanları çeşitlere göre birbirinden ayırmak değil. Önemli olan şu: roman dediğin bana benden, kimliğimin kuruluşundan, çepeçevre yaşama olanaklarından haber vermeli. Bunu da ancak usta romanı, iyi roman, değerli roman, sanatçı kaleminden çıkmış bir yapıt becerebilir. Öğüt-tü, kandırmaydı, bilgiçlikti – hiçbirini barınamaz sanatta. Ne denli gizlese de "Ben bütün yaşama sorunlarını çözdüm, yazdıklarımı okuyun, herşey yoluna girecektir" diye düşünen romancılarla alış-verişim yok benim. "Şimdi-herşeyi-anladım", "buymuş-demek" çeşidinden duygu rahatlığına erdiren roman olur mu hiç? Musiki herşeyi unutturabilir insana. Şiir dünyasızlaştırabilir gönlü. Romansa neden'lerle, nasıl'larla,

belki'lerle başbaşa bırakır bizi. Apaçık belirtilmemiş de olsa, sorulardır romanların örgüsünde en büyük yeri kaplayan. *Malte Laurids Brigge'nin Notları'nı* okuduktan sonra öylesine artmıştı ki tedirginliğim.

Herkesin soruları kendine, kimse kimsenin yerine çöremez onları. Hepimiz sonsuz ayrıntılarıyla kendimize özgü durumların içindeyiz. Çözüm yollarımız ayrı ayrı durumlarımıza göre belirlenmelidir. Nasıl yaşayacağımızı herbirimiz kendimiz bulmak zorundayız. İşte bu güç ama kaçınılmaz arayışta romancıların yardımını görmezsek ne olur sonumuz? Gerçi romancıların yaşama yolları bizimkinden başkadır çoğun. Romancının dünyası bizimkinden bambaşka yaşantılarla örülmüş olabilir. Pantagruel'in başından geçenler uzakta çağımızdan. Swann'ların çıtkırıldım çevresi zamanımıza uygun düşmüyor. Robinson Crusoe'nun ada yalnızlığı uygarca yaşama gerçekliğimize aykırı. Gulliver'in şaşırtıcı rastlantılar dolu gezileriyse, çağdaş gezilerle ne ilgisi var bunların? Gene de yaşamama etkiliyor romancılar benim. Çünkü hiçbirinden kendi sorularına kesin ve tekyönlü karşılık beklemiyorum. Beklesem de boşuna. Ne romandan derlenebilecek vargıları olduğu gibi uygulama, ne de benzetleme kurtarır beni. Romancının ortaya koyduğuna örnek çözüm diye sarılan, batar.

Uyarıp esinleyen bir anlatıdır roman benim için. Her romancım dilde yaşamayı kucaklayıp yansıtmaya çalışır. Olanca girdiçiktisiyle dile çevirmek ister dünyayı – kendi dünyasını, kendi diline. İnsanoğluna belki de en özgü uğraştır bu. Öbür canlılardan en belirgin ayrılığımız, zaten dilsiz sürdüremediğimiz yaşamayı dilde yeniden kurmak değil mi? İşte böylesine bir çabanın verimi her roman. Dilin salt anlatı olduğu ortam. Ben özentisiz bezentisiz anlatıdan hoşlanırım, sen süslüsünden; ben kısa tümceleri severim, sen uzunları; ben anlatıda ayrıntıların dağınıklığını yitirmeyen aydınlık isterim, sen alacakaranlık; ben bölgeci değilim, sen bölgeci; ben "konu" aramam, sen ararsın. Ne çıkar bundan roman anla-

tısındaki sözcükler, gereğince birbirini kovaladıktan sonra. Okumayıveririz birbirimizin okuduğunu. Gene de kimse vazgeçmez kendine birşey söyleyen anlatılardan. Romancımız konuşurken kulak kesiliriz. Kimsenin aldırıışsız kalamayacağı anlatılardır romanlar.

Öyle bir anlatı ki yaşamayı dilde serer gözümüzün önüne. Bize ne denli yabancı gelirse gelsin, ne denli ötelere seslenirse seslensin, ne denli tekyönlü bir bakışın ürünü olursa olsun yine de insan dünyasından bir haber, insan-varlığımızın bilincine bir ışın, yaşamamızın kaplamına ilişkin bir bildiri. Kuşkuya yer yok bence, bundan ötürü içime işler herbiri. Neyi olursa olsun herşeyi algılayışım, genellikle anlayışım, etkenliğim romanlarla yoğrulup biçimlenir. Gözümde, elimde, gönlümde, kafamda okuduğum romanların izi var. Romanda anlatılanlar, doğrudan doğruya deney çevreme girmeseler bile, romandaki karşılaşmalar, durumlar, güçlükler, tutkular, davranışlar, yapıp etmeler insan yaşamadaki daha da nice ilişkiler, varoluşumun bilincini artıran, evrendeki yönelişlerimi –dediğim gibi– uyarıp esinleyen bir deneme bence. Yaşayışımda ağır basan kararlardan, özleyişlerden, bağlanışlardan hangisini kazırırsanız kazıyın alttan hep, nedenini nasıldığını bilmesem de, romanlardan özümsemiğim birşeyler çıkar. İnsanoluşumun önemli dayanağı roman benim için.

Tanıdığım tanımadığım nice okur-yazarı bir türlü anlamıyorum doğrusu. Hiç roman okumuyor ki bu sayın baylar, bayanlar. Övünenler bile var bununla. Romanların başardığı görevi aşağısamanın ağırbaşlılık belirtisi olduğuna inanmışlar bir kez. İşi-gücü başından aşkındır çoğunun. Romana ayıracak zamanları yoktur. Ünlü okulları da bitirseler eksik kalmıştır bence yetişimleri. Pek mi aşırı davranıyorum bilmem, romansızlıktan ötürü, daha yaşamadan ölmüşler gibi geliyor bana.

Bir de gençlere roman okumayı yasak edenler var ki, acıyıp geçemeyiz böylelerine. Cezalandırmalı bu gibileri. Ne bi-

leyim ben, kendileri okuyor da, sözümona eğitim kaygısıyla esirgiyorlarsa roman okumayı, çekip almalı herbirinin elindeki romanı. Roman okumanın da sırası gelecekmiş. Okul çağındayken aklını başından alırmış insanın. Bunalım dönemlerinde hele, tehlikeliymiş roman... Bundan daha saçma bir şey olamaz. (Unutmadan söyleyeyim, yasakçılar yüzünden *Altın Eşek*'i henüz okumadınızsa, okuyun.) Tam da bunalım dönemlerinde roman gerekli bize. Okulların en verimlisidir romanlar. Kurallar değil, sezgiler, kesinlikler değil eğilimler, yasalar değil istemler kazanılır bu okulda. Herkes yorum özgürlüğünce yetişir romanlarıyla. Sizi bilmem ama ben romansız yaşayamam.

Montaigne

Hem yaşamımda hem düşüncemde (birbirlerinden ayrı tutmam varlıkça olası mı zaten), kendimi bildim bileli, bazı iç-kıpırdanışlarla dışa-vurmaların gittikçe ağırlık kazandığı bir yazgı benimki. Hep bakım gösterdim bu yazgıya. İstedim çünkü. Öyle de, iç-kıpırdanışlar kırılğan heyecanlanışlara yolaçıyor bende; söz ve eylemle dışa-vurmalarsa, kimi tepkisiz kalıyor, kimi kötü tepkiler uyandırıyor çevremde. Zaman zaman açık-seçik nitelendirmeye girdiğim bu durumu, tutamak olsun diye, bir kavram-salkımıyla dile getirebilirim sanıyorum: “Dışa açılma”, “yabancıyı anlama”, “başkalarıyla bütünlenme” türünden içiçe dolanık gerçek-kavramlarının oluşturduğu bir salkım bu. Salkım-saçak sevgi gerçekliğinin önemli bir görünümü. Yaşamımın, düşünmemin en değerli besinlerinden biri sevgi olduğu içindir ki, özellikle sevgisizliğin her yana çöktüğü şu sıralar, o andığım gerçek-kavramlarının gittikçe belirgince biçimlediği yaşama ve düşünme örneklerimi iyiden iyiye açığa koyma gereksinimi duyuyorum.

İşte bu bağlamda özel mi özel bir yeri var Montaigne’in. Yalnızca benim özyaşamımda, gelişmemde değil, insanlık tarihinin gidişinde nice kuşakları kapsayan nice kavga ve umutların odağı o. İnsanca yaşamın hoşgörü mimarlarından, dolayısıyla da sevgi-saygı evreninin atlanmaz kilit taşlarından

biri Montaigne. Şimdi kendi adıma konuştuğuma göre, özyaşamımın gelişmesinde de Montaigne'in çok özel bir ağırlığı olduğunu söylemek, öylesine güzel bir tat ki benim için. Tat, çünkü yazılarıyla, 50 yılı aşkın yaşamıma eşlik eden Montaigne, gittiği her yola hemen seğirtmesem de soluğunu sık sık içimde duyduğum usta. Sevgi açısından bunun en güzel belgesi, adını andığım doğrultularda, gücüm anlayışım yettiğince, kendisinden akıl, tat, yüreklilik devşirmiş olmamdır. İçinden dışından, dala çıka, haberim olan bu okyanusun açıklara açık bir-iki kıyısını yansıtmaya çalışacağım şimdi. Ne sevgi ile bir ilişki kurabileceğim tüm görüşlerine, ne de durup durup dokunasım gelen başkaca yönlerine uzanabileceğim. Montaigne'deki kılığıyla, hoşgörü'de, *kendimce* yoğunlaşacağım: kendi düşünce-yaşam yoğrulmalarım ve yoğurmalarım doğrultusunda bir Montaigne olacak bu. Okuma, anlama, yaşama, düşünme tutumum bakımından, kuşkusuz, kaçınılmaz birşey bu benim için. Tanıdığım kadarıyla, Montaigne'in diyecek birşeyi yoktur buna, o da zaten böyle isterdi duygusundayım.

Tüm yakınları, akrabalarıyla birlikte hoşgörü kavramının Montaigne'deki oylumu: tüm *Denemeler* ile *İtalya Gezisi*, – ortalama 1000 sayfa. Okuya okuya bitiremiyorum, çünkü bitirir gibi olurken hep yenibaştan okuyorum. Bu okumalarım ile ilgili ipucum şu: Montaigne'in alışkanlıklar üzerindeki saptamalarına tırmanıp ordan heryana bakmak gerek ilkin.

Hemen belirteyim: "alışkanlık" kavramına ilişkin bir denemeye şöyle bir gözetmakla olacak şey değil bu. Böyle bir deneme yazmamış. Birinci Kitap'taki "De la coustume" diye başlayan denemesi yanıltıcı yollara bile götürebilir insanı. Konular içiçe dolandığı için konu başlıklarına pek güvenilmez Montaigne'de, – hoş hangimizde güvenilir, güvenilirse n'olacak ki. (Bir de şu var: Eski Fransızcaya uzanamayıp yalnızca S. Eyüboğlu'nun o güzel *Montaigne: Denemeler* adlı çeviri-kitabıyla yetinenler için söyleyeyim: ne yazık ki – ilginç

ve kısa seçmelerden oluşan bu kitap, Montaigne'den bize kalan yazı-oylumunun, yanılmıyorsam, yirmide biri kadar bir oylumu.)

Montaigne'e özgü düşünce dünyasının çeşitli engebelerini oldukça nesnellikle oranlamak için, alışkanlığı nasıl anlayıp değerlendirdiğini saptayalım. Yönelme-merkezimiz (iyi bir rastlantıyla Eyüboğlu'nun Türkçeleştirdiği şu parça olsun): "Gerçekten alışkanlık pek yaman bir hocadır ve hiç şakası yoktur. Yavaş yavaş, sinsi sinsi içimize ilk adımını atar; başlangıçta kuzu gibi sevimli, alçak gönüllüdür; ama zamanla, oraya yerleşip kökleşti mi, öyle acılı, öyle amansız bir yüz takınır ki, kendisine gözlerinizi bile kaldırmaya izin vermez."

Alıntılanan bu parçada belli bir açıklıkla dilegelen "alışkanlık", Montaigne'in tüm yapıtları gözönüne alındığında: insanı tekdüze kılığa köleleştiren bir kötülüktür. Duyumları, duyguları, yargıları, eylemleri köle eder alışkanlık. Bu değerlendirme uyarınca, alışkanlık: bütünüyle insan yaşamını, kişi ve toplum olarak, bir ahtapot gibi kısıvrak ele geçirir, giderek kurutur insan evrenini.

Silkeleyip atalım mı, öyleyse, tüm alışkanlıkları? Olacak şey mi bu, olmaz kuşkusuz. Yaşam ortadan kalkar. İnsana gereklidir alışkanlık. Öbür canlılarda içgüdü neyse, alışkanlık odur insanda. Deyim yerindeyse, alışkanlık, yaşama, özüne uygun düşen doğrultudaki akış kolaylığı sağlar. Sağduyudan yoksun olmadıkça, kimse yaşamın doğasındaki alışkanlıklardan vazgeçmeye yeltenmez, yeltenmeye kalkışmamalıdır. Montaigne'se tanıdığım en ölçülü insanlardan biri. Öylesine ölçülü ki, ölçülülükte bile ölçüyü elden bırakmaz. Şöyle ki bağınazlıkla yapışmaz alışkanlıklara – kendi yaşamını yönlendirirken de, toplum yaşamına ilişkin değer-yargıları verirken de. Böyle yapmayansa, ergeç yıkıma götüren bir bağınazlıkla evlenmiştir.

Doğru-dürüst okumak gerek Montaigne'i. Kim okuyor ama, – dostlar alış-verişte görsün diye değinip değinip geçiyor

herkes, yazarlar bile. Adı kolay, tatlıya çıkmış bir kez. Oysa epeyce güç Montaigne'i okumak. Ne yapıp edip okumalı gene de. Dediğim şu: özellikle sevgi açısından, doğru-dürüst okunduğunda, insanda ivedilikle yamyam olma hevesi uyandırır "Des cannibales" adlı denemesine de eğilmek başlıbaşına bir acılıklar-tatlılıklar şölenidir. Kısa bir süre öncesinde Amerika'nın ortalarında yaşadığı gözlemlenen bazı boyların, Montaigne'in "nations" diye, "uluslar" diye nitelediği yerli halka, Avrupalıların "barbar" yaftası takmasına karşı çıkıyor bu başlıbaşına bir yaşama-düşünme okulu durumundaki deneme. İnsanları özyaşamlarında tek tek ya da topluca, türlü kılıktaki işkencelerle "yiyen" beyaz ırk Avrupalıların yaptığı, Montaigne'e göre aslında, insanlık dışı bir şey. Öyle ya: "Biri ni canlıyken yemek, ölüyken yemekten çok daha barbarlık var" diye düşünüyor.

Ne de olsa, o barbar denenler, Montaigne'in benimsediği saptamalar uyarınca, geri kalan insanlardan daha yumuşak kişilerdir, birbirlerine karşı daha duyarlı kişilerdir. Bizlerle karşılaştırdıkta, haksızlıklara bizden daha öfkeli; iyiliklere daha az nankör, bizden daha zengin, bizden daha mutlu. Onlar doğuşlarındaki saflığı hâlâ sürdürmekteler: doğuşlarındaki saflığa yakın bir varlık göstermekteler: "estre encore for voisines de leur naïfveté originelle" *Düzmecilikle bozulmamış insanlar onlar, yaradılışındaki saflığı yitirmemiş insanlar onlar.*

Neden onları "barbar" diye damgalayıp insanlığın dışına atmaya kalkıyoruz, peki? Yanıtı düpedüz şu Montaigne'in: "Bana anlatıldığına göre, bu ulusta ne barbarlık ne de yabancılık var; gel gör ki, herkes kendi kendisinin yapıp etmediği şeye barbarlık diyor".

Alışkanlık yüzünden pusulayı şaşıran insanın yapmayacağı yanlışlık, yapamayacağı kötülük yok, Montaigne'e göre. Alışkanlıklarla gözü dönen insanları, vurmaya kırmaya götürür, öldürmeye götürür alışkanlıklar. Tekdüze duygularda, düşüncelerde, eylemlerde gide gele, gide gele *yalama* olan ben-

liğimiz (sorumluysam, benzetmeden ben sorumluyum, Montaigne değil) tepeden tırnağa batağa gömer bizi. Nitekim, Raimond Sebon'a ayırdığı nerdeyse bir kitap uzunluğundaki savunuda (keşke daha uzun olsaydı, üzülüyorum, elimde mi?) şu acı, şu doğru saptamada bulunuyor: *Kendimizi olduğumuzdan üstün görmemiz en doğal, en köklü hastalığımızdır.*

Bunun da nedeni, kendi çabamızla kendimize verdiğimiz yaşama biçimi, yani alışkanlık. Kendi kendimizle hem yalın hem karmaşık bir ilişkiler çekimidir alışkanlıklar: Yalın, "doğal" gözüyle bakarız onlara; biz onları bile-isteye edindikçe, onlar bizi kısıkvrak bağlar. Varoluşumuzun aracı durumundan varoluşumuzun taşıyıcısı durumuna dönüşürler. Böylece birbirine kilitlenir insan ile alışkanlık: işte bunun için, "Kendimizi büsbütün unutturcasına saldırmamalıyız duygulanımlarımız ile çıkarlarımızın üstüne".

İşler bu kerteye varınca, (başkalarına) ne hoşgörü ne sevgi kalır ortada. Nasıl kalsın, alışkanlıklarının değerinden, gerekliliğinden, özden dışa, en küçük kuşkuya yer vermez olur artık insan. Oysa insan olarak insana ençok yaraşan davranış "Que sais-je?", "Bilmem ki?" türünden davranıştır. Sorgulamak, yüzeysel başarıyla yetinmemek, olup biteni *bir de başka yönden* görmeye girişmek, – işte bu örnek davranışı kendi doğası yapmıştır Montaigne. Gerçekte, herkes kendine örnek almalıdır bu davranışı.

Öyle ama, insanı göreceliğe, rölativizm'e götürürmüş bu. İnsansa kendini sapasağlam bir kazığa iyice bağlamak ister. Neye yarayacak, peki, görecelik? Kafa karıştırmaya, eylemleri geciktirmeye, eylem dağıtmaya. O zaman gelsin 'sağlam kazık', aman gelsin. Ne var ki "o zaman" derken, hep çoğul konuşulur: O zaman "her" zaman, tüm zamanlar hep sağlam-kazık, – ne yazık ki, hep bu anlayış doğrultusunda yuvarlanıp gitmiştir yaşam.

İşte buna, "Bu böyle olmaz!" diyor Montaigne. Uzun uzun gerekçelere dayandığı da yok, boş veriyor alışkanlıklara. Ken-

di gündüzünü gecesini gözler önüne koyup özyaşamının örneğiyle sayısını artırıyor Montaigne'lerin. Herşeye karşın arttıkça artıyor da. Bence, çok daha artması gerek.

Görecelik, görecelik de, hiçbirşeye bağlanmadan yaşanmaz ama. Doğrudur. Gelin öyleyse göreceliğe bağlanalım, herkesin anladığı anlamda bağlanmaysa görecelik; görecelikle çözülmez bir evlilik kuralım. Öyle de, “doğru” diye bildiğimiz, herşeye “Güle güle!” demiyorsunuz o zaman. Orası öyle, kesinlikten, güvenden yoksun kalıyoruz o zaman. Gelgelelim: ‘kesin doğru’ güven mi ki? Güvensizliğin ta kendisi kesinlik! Bir masal kesin doğru; doğru kesin olmaz, olur gibi olunca doğru’luk sona ermiştir artık... Duruyorum.

Öyle bir yaslandım ki Montaigne’e. Hız alma yeri o: Montaigne derken derken, uzaklaşıveriyorsun kendisinden. Önce, elinde değil; sonra, bile-isteye. Yorum dediğin ne ki, belge ile, gerçek ile işe başlıyorsun; çıkarımsal adımlarla ilerlerken, bir de bakıyorsun ki, bambaşka yerlerdesin. Yorumlamaların seni sana vardırıyor.

Yakıştırmanın böylesi de olmaz ama, gibilerden karşıçıkanların, çıkmayanların kulaklarını çınlatayım azıcık: Ona ne kuşku, birsürü bilgi ve belgeyle, belli bir süre için azçok tutacak bir harçtan yapı kotarmak olası; hele araya çubuk çubuk mantık-demirinden hasırlar döşedin mi, herşey tıklarında. Heryanda, başka ne yapılıyor sanki. Yapılabilen en iyi şey, “yorumlanan” yazarların soluk bir izdüşümünü sağlamak. Bırakın ki, doğrudan doğruya yazarın kendisini okuma hevesinden yoksun kılabilir bütün bunlar insanı. Bu yönden gitmediler diyelim, o zaman da ne yapıp edip “bilimsellik” maskesi altında kendilerini sergilemeye, kendi çıkarlarını gütmeye, kendi alışkanlıklarını benimsetmeye kalkışır, çoğun, bu gibi yorumcular, – kimi sözde, kimi gerçek yorumcular.

İşte gene Montaigne’deyim. Öyledir Montaigne. Bir kez içinizi ona açtınız mı, içleri doldurur soluğu.

Sözün son'u olmaz Montaigne'le. Dolanır da dolanır konular. Özellikle böyle şeyler gelir sevgi gibi dallı budaklı konuların başına. Şimdilik, en iyisi, sevgi'yi "konu" olarak açıktan açığa küçük görme eğiliminde olanlara bir tutamak bilgelik armağanı. Nerden nereye diyemeyiz, Montaigne bu, her yerden heryere. *Essais*'nin III. Kitabındaki Vergilius dizelerine ilişkin denemeden çekip çıkarıyorum o bir tutamcık alıntı mı: "Şu insan ne korkunç bir hayvan ki, kendi kendinden bu kadar öğreniyor, kendi tat aldığı şeyleri başının belası sayıyor... Bizi yaratan işi hayvanlık saymaktan daha büyük hayvanlık olur mu?"

Sevgi Eğitimi

Varımız yoğumuzla kendimizi bizden başkalarına, başka olana, hertürlü başka'ya gerçekten açık kılmak istiyorsak: başka'yı sevmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmak; bu sevgiyi besleyen her katkılanımı dikkatle değerdendirmek zorundayız. İşte bunu en iyi, en kapsamlı biçimde yerine getirmemizi sağlayan insan-kültür etkenliğidir eğitim: Yaşamı kendi gidişine bırakmama istencinin ağırlıklı başarısıdır eğitim. Öyleyse, eğitimi işbaşına çağırmamız gerekmede. Pek çok alanda belbağladığımız önemli bir kültür alanı o. Gerçi eğitim, başka-sevgisinde insanın kendi kendisine yardım ettiği biricik kültür ve uğraş alanı değildir. Kültürün her yöresinin, gereği gibi yapılanırsa başka-sevgileri doğrudusunda açılımlara katkısı olabilir. Ama eğitim bu açılımların en ağırlıklı ögesidir. Birdeyime, çeşitli sanatlar emekler bileşimi bir operanın gerçekleşmesi için besteci neyse, nice çabalar, esinler, güzellikler bileşimi başka-sevgisinin gerçekleşmesi için eğitimin oynadığı rol de o.

İnsan yalnızca doğal bir varlık olmadığına göre, insan bir kültür varlığı da olduğuna göre, kişı ve toplum olarak yazgısını, gücü yettiğince eline aldığında, hem doğaya kulak vermek, hem de kendi kotardığı kültürü kendine yararlı kılmak durumundadır. Bu bağlamda, doğa ile kültür arasındaki te-

melden ilişkileri hiçbir çarpıtmaya düşmeden gözönünde bulundurmak, en kaçınılmaz görevidir insanın. Bu görevin sonsuz önemini ne denli vurgularsak azdır.

Şimdi soracağımız soru şu: Bireyleri kurumlarıyla başka-sevgisine yönelik, başka-sevgisine dayanan bir topluma eğitimle nasıl ulaşabiliriz? Bu öyle karmaşık bir soru ki bir yerden sonra, dünden bugüne tüm başarıları, başarısızlıklarıyla insanlık tarihini işin içine katmamız gerekir. Zaman, yeti, yetki, amaç yönünden bu tür bir yayılmaya kendimi bırakamayacağıma göre, daha önceki fırsatların yolaştığı değinmelerden sonra, birkaç bildirimde yoğunlaştıracığım dikkatlerimi. Topu topu birkaç bildirim o kadarcık. Nedeni şu: insan-toplum gerçekliğini içten kavrayıp gereğince yağurmayı becerecek olan bir sevgi eğitimi'nden yoksunuz. Dün gibi bugün de böyle bir eğitimin çok, çok uzağında tüm insanlık. Gönüllü kafayı doyuracak böyle bir eğitim: amacı aracı, yolu yordamıyla kurulmayı bekliyor. Herkesin elinden geleni yapma zamanı çoktandır geldi geçiyor öyleyse.

Nicedir şurasından burasından kurcalıyorum sevgi eğitimi. Sorulardan önerilere, saptamalardan özlemlere sürekli bir gel-git benimki. Bu koşuşturmaların kişisel-düşünsel taslağı andıran biçimde de olsa, bir izdüşümü sunmadan edemeyeceğim.

* * *

Hemen sormamız gereken şu: Türlü türlü çabalar çağırın sormaların ardından kişi ve toplum için bir yaşama-aşaması diye tasarlanır tasarlanmaz, başka-sevgisinde kimler, kimleri, nasıl eğitir? Ne denli başarılı olabilir bu eğitim? Böyle bir eğitimin başarı-ölçeği ya da ölçekleri var mı? Varsa, nelerdir bu ölçekler?

Zaman yitirmeden söyleyeyim: süregelen sevgilere boşveren bir sevgi olarak başka-sevgisinde herkes, herkesi, şöyle

ya da böyle eğitebilir diye düşünmek olası. Nitekim gerçekliği yansıtır bu düşünüş.

Peki, gerektiği gibi gerçekleşmekte mi bu eğitim? Onu da hemen bilmek zorundayız.

Nereye bakarsak bakalım, Başka-sevgisi'nde, şimdiye dek, gerekenin hiç de gerektiği gibi yapılmadığı açık-seçik ortada. Ne var ki, bu apaydınlık gerçeğe, değişmez bir yazgı gözüyle bakmamız hiç mi hiç doğru değil. En incesinden mantığımız da, kuşaklar boyunca yaşama serüvenimiz de, adlı adsız o herbiri öbüründen seçkin sevgi yiğitlerimiz de, aradabir atılımlı ve yürekli özlemlerimiz de, – bunların hepsi övünçlü edimler, başarılar kuşkusuz. Gene de genelin hüznünlü yavanlığını hafifletmiyor bu ayrıcalıklar.

* * *

İnsan beyninde bir sevgi-“bölgesi” olsaydı, işimiz belli ölçüde kolaylaşırdı sanıyorum, ama yok, öyle diyor uzmanlar; iyi ki yok, diyesim geliyor; ya olsa, yanıştık o zaman. Ne yapıp edip artık ilaçla mı, en karmaşığından elektronik aygıtlarla mı olur, bilmiyorum, o doğal bölgeyi amaçlarımız doğrultusunda geliştirdik. Böyle bir olanaktan yoksun olduğumuza göre (yineliyorum, yoksunluk mu ki bu?) tüm yapabildiğimiz: pekçok işte yaptığımızı yapıp kültüre, eğitime, öğrenime başvurmaktır.

* * *

Başka-sevgisini gerçekleştirenler var mı, yok mu? Varsa: onlar gibi olalım. Yoksa: var edelim. “Olmaz!” diyenler, kendileri bilir. “Olur!” diyenler, yaşadıklarını yaşayacaklardır.

* * *

Sınırsız sevginin koşulu yok.

Ancak bilgiler, bilgililer, olgun kişiler böyle bir sevgiyi gerçekleştirebilirler, demek hepten yanlış.

Koşul buyurma, koşul varsaymayla olacak iş değil sevgi. Hiçle sevgi olmaz; sevgiye, hele sınırsız sevgiye hiçten erişilmez. Ne gerek öyleyse? Düpedüz insan olmak yeter. Ötesi, insan-*olma yolu*. Ötesi, dönüp dolaşıp insanın kendi kendisini yetiştirmesinden geçer.

* * *

Değerli kurumların güzel işler yerine getirdikleri oranda değer ve önemi vardır. Başta okullar, eğitim kurumları için de yürürlükte bu. Güzel işler yerine getirmeyen kurumlar, bu arada eğitim kurumları yarardan çok zarar getirebilir. İlle de sevgiye yönelteceğim diye, yani sevgi aşılacağı, sevgi “öğreteceğim” diye eğitimi kurumlaştırmak, sevgiyi azaltır, giderek körleştirir.

* * *

İnsanları başka-sevgisine yöneltmek için akıl ister, – kimseyi zorlamayan bir akıl.

* * *

Önünde sonunda başka-sevgisine yönelmeyen eğitim: biryerden sonra kof bir tınlamadır.

* * *

Sevgi eğitiminde, böyle bir eğitim ne denli gerçekleşebilirse o denli kuşkusuz, önemli olan uygulamadır. Gel gör ki değerli temeller üzerine oturmayan bir sevgi eğitimi güdük bir eğitimidir. Sevgi’de sağlam temelse: başka-sevgisidir.

* * *

Bugün yeryüzünde ben-bağnazı olmayan birtek insan olmasa bile yeter ki istesin, bağnazlığın dışına çıkmayı deneyebilir ayrıcalıksız herkes. Gerçekten işe girişmedikçe, hiçkimse böyle bir deneyişin başarıya mı başarısızlığa mı götüreceğini önceden söyleyemez.

Her eğitim, en iyi işbaşında belli olur.

Kendini ve türdeşlerini belli amaçlara doğru eğitebilen bir varlıktır insan.

* * *

Genellikle kültürün, özellikle de çağdaş kültürün eğitimce en aksayan yanıdır sevgi eğitimi.

Ya hiç yok; ya da var, ama şöyle: sözümona dinsel, dirimsel bazı tekyanlı ezberlerden öteye geçemiyor. Oysa hem engin bilgi, hem engin duyarlık olmadan olmaz sevgi eğitimi.

Gerçekleşmesi zor ama gerçekleşmesi gereken bir eğitimidir sevgi eğitimi.

* * *

Hep unutulduğu için, hep yinelenmesi gerekir: Hem bilgi hem duyarlık gerektirir sevgi eğitimi.

Sözümona dinsel, dirimsel bazı tekyanlı kımılıtlara “sevgi eğitimi” denemez.

Sevgi eğitimine ne denli engin bakım göstersek yeridir.

* * *

Eğitim diye yapılp edilen herşey akıl gerektirir.

Sevgisiz akıl: korkunç. Akılsız sevgi: kötürüm.

Ençok umut bağlanacak karışım: sevgi ile akıl birlikteliği.

* * *

Kişi, devlet, okul, görevli, –sevgiye öyle az bakım gösteriyor ki her kesim, hüznün veriyor bu. Gösterince de, duygusallıklardan geçilmiyor. Bu duygusallıklarsa, sevginin gerçekleşmesine zararlı oluyor.

* * *

Sevgi'ye elatan, sevgiye bulaşan eğitimin, önünde sonunda sarpa saracağı sanılır. Bu, sevginin, bilgi, beceri ve erdemle bağdaşmayacağı yanılığısından kaynaklanmaktadır.

* * *

Kurumlarca da yürütülse, işin içine araç gereç de karıştırılsa, eğitim, insandan insana değişir. Öyleyse, diyeceğimizi benzetme havasında dersek, şöyle dememiz uygundur: Eğitimin hem yüreği hem beyni olmalıdır. Hem sevgi hem akıl gerek eğitime. Sevgisiz akıl, duygusuz; duygusuz sevgi, akılsızdır.

Bu özellikler başka-sevgisi için de geçerli. Neden mi? Başka-sevgisinde hem çıkarıcı aklın aşılması, hem dar sevginin aşılması gerekir.

* * *

Ne denli saltlıkla “doğru”ya yönelirlerse yönelsinler, insandan bağımsız, insana-karşı olamaz bilimler. Bunu sağlayansa, sevgidir. Gerçi bazan doğruyu karartır sevgi. Kuşkusuz, sevgi sevgi olduğu için değil, sevgi çıkar güttüğü içindir bu. Gerçekteyse, gereğince değerlendirildiğinde, bilgiyi tökezleten bir engel değildir sevgi. Tam tersine: gözü, bilgiye çevirir; bilgiyi insancıl kılar.

Bilgi bilgidir, öyle gözle, insancılıkla alıp vereceği yoktur, diyenlere sözüm şu: Tüm bilgiler matematik bilimlere, ya da matematik altyapılı fizik bilimlerine, doğa bilimlerine kapatılamaz. En az onlar kadar, yerine göre, onlardan daha çok önemli ve saygın olan bilimler de var, *insan* bilimleri bunlar.

Çıkar tanımayan başka-sevgisi, bilginin en büyük dostudur.

* * *

Ne kadar başka'ya yönelirse kafa, o kadar çok işler. Ne kadar çok işlerse kafa, o kadar çok başka'ya yönelir.

Üzerinde deneyler yapılan memeli hayvanlar ne kadar başka'dan öte bir yalnızlıkta yaşıyorlarsa, o kadar az gelişmiştir beyinleri.

Kesin ve kuşatıcı sonuçlara zorlamak istemiyorum. Beyin uzmanı değilim ama, canlılar üzerinde yapılan pekçok deneyin sonuçlarından öğrendiğime göre: insan-dünyasının kurucusu durumundaki sevgi ile eğitim arasındaki ilişkilerde, son derece etkili bir koşul-etkendir beyin. Gene de bilimsel deneyleri değerinden abartmayalım. İnsana ilişkin önemli işlerde önemli olan: yaşamalardır, yaşananlardır.

* * *

Biryanda sevgi-bağnazı, öteyanda: başka-sevgisi. Birinden birini seç! Göster, ne denli seçebildiğini.

* * *

Önce, içinden gelecek. Hangi sevgiyi seçtiysen, o sevgi senin, sen o sevgisin. Gözleyen, gözetleyen, buyuran sevgiyi mi, – özverili, engin anlayışlı, çıkar gütmeyen sevgiyi mi? Öz-seçimle girilen sevgide, eğitim, olsa olsa donatım kolaylığı sağlar sana.

* * *

“Aşkın gözü kördür” derler Türkçede. Dillerden düşmüyor, hep onaylanmakta doğruluğu. Başka’ya sımsıkı kapalı sevenlerce hep doğrulanmakta. Kör kalan, kör eden, kör tutan ben-bağnazlığıdır. Oysa sevgi’de darlıktan kurtulmayagör: görünmeyeni görürsün. Görmezi görür kılar başka-sevgisi.

Gözlerini aç!

* * *

İnsan-olmayan bir canlıdan insana giden yol uzun mu uzun. Ola ki, bağnaz-sevgiden başka-sevgisine giden yol daha uzun. Olsun! Gene de denenmeye değer.

* * *

Bir ülkenin eğitim düzeni için öne sürülebilecek en büyük övgü: Bu ülke eğitimde başka-sevgisini gözönüne alıyor, bu sevgiye önem ve değer veriyor, övgüsüdür.

* * *

Bizi başka-sevgisi yok-ülkesine götürebilecek araç hangisi dersiniz. Vapur mu, tren mi, uçak mı?

Eğitim: başka-sevgisine götüren en güvenli ülke – *yetesiye geliştirilmiş* eğitim. Ne ki, böyle bir eğitim geliştirmek için de başka-sevgisine gereksinim var. Bir kısır döngüyle mi karşı karşıyayız? Döngü olmasına döngü ama hiç de kısır değil.

Başka-sevgisine giriş, göreceksin.

* * *

Hangi ÷lkede yaşırsa yaşınsın, başka-sevgisine dönük insanların yanında yamacında olmak istiyorum. *Bu insanların kolay erişilir yakınlarda olması ne büyük mutluluk.*

* * *

Çoğalın, çoğalın, demeliyiz başka-sevgisine eğilimli kişilere.
En akıllıcası, en yakışanı: işe kendimizden başlamalıyız.

* * *

İnsandan nice kötölükler çıkar çıkmasına. Bu çerçevede payına düşeni yaşar herkes, payına düşeni yaşatır. Keşke bu gibi şeyler yaşamasa, yaşatmasa.

Bu bağlamda eğitime düşen rol nedir, peki? İnsandan nice güzelliklerin de çıkabileceğini görüp bu yönde katkılı olmaya çalışmak; bu güzelliklerin ırmaklar gibi akmasında katkılı olmak – işte eğitimin en yüce görevi. Bu ırmakların kaynağıysa, çoğun, başka-sevgisi.

Yaşayıp yaşatalım başka-sevgisini. Bugüne bugün eğitim gibi bir yardımcımız var.

İyi, Kötü

İyi'yi "iyi", kötü'yü "kötü" diye niteleyebilmek gibi güzel şey var mı? İnsan yaşamını rahatlatan eşsiz bir katkı olurdu bu.

Öyle de, olmuyor bir türlü. İnsan işlerinin nesi neresi saydam ki, – hele "iyi" ile "kötü". Öylesine çerçevesiz, öylesine içi dışına taşan kavramlar ki bunlar.

Hayal kurma yetisini aşağı gören; kendisi hayal kurmayan insan kadar *fos* bir insan tasarlanamaz. ("Fos", fosfor'dan aklımızda kalsın, "fantazya" ile dolaylıca ilgili. Fantazya'ysa, Eski Yunanca'daki "Phantasia"dan, 'hayal kurma'dan geliyor.)

Davranışlarının, eylemlerinin, girişimlerinin, etki ve tepkileriyle, nerelere dek uzandığını *önceden görüp kurgulamaktan* kaçınan insan, gerçekte, "iyi" ile kötü'ye boşveriyor demektir. Bunu bile bile de yapsa, bilmeden de yapsa birşey değişmez.

İyi'yi gözönüne getirip sevinmeyen, zor gerçekleştirir iyi'yi.

Getirisini hesaplamadan *veren insan*: "iyi insan".

Her "iyi" *başka* iyi; akla hayale gelmeyecek kadar çeşit çeşit durumların insanıdır çünkü insan.

Tanımı gereği: cennet'te acıma diye birşey yok; acı olmadığı için acımaya gereksinim yok çünkü.

Gerçekliği gereği: bu-dünyada acımasızlık kol gezmekte; bu-dünyada acı çok, acıma az olduğu için, pekçok gereksinim var acımaya.

Cennette yaşamadığımıza göre, bu-dünyayı olabildiğince daha-iyi kılmaktan başka yapacak ne kalıyor bize?

Çoğumuzun eylemde değilse bile sözde karşı olduğu apaçık kötülüklerin bazılarına ben de karşıyım: Hep yinelerim, işte işkence, işte sevgisizlik, işte aşağısama, işte soykırım.

Ne var ki, çoğu baştacı edilen bazı davranışları da evetle-yemiyorum. Sözgelimi: n'apıp edip başkalarını mutlu kılmaya zorlamak; herkesin, heryönden eşit olmasını istemek; her geleneksel alışkanlığı kutsal diye benimsemek. Böylesi tür-den çabaların, genelde çıkarıcı art-duygulara dayandığı kanı-sındayım. Böyle olmadığı zamanlarda da, aptallaşma kolgezi-yor. N'apalım öyleyse, bir kez sarpa sarmış işler, gel de kurtar yakayı, gibilerden davranışlarda işleri daha da kötüye yuvar-lamanın anlamı yok.

Talihsiz sayılmayız, yalın bir yönerge yardıma koştı bile: O da şu: *bize yapılmasını istemediğimiz şeyleri, biz kendimiz baş-kalarına yapmayalım.*

Hepsi bu. Gel gör ki, bir saptama- öneri bu. Ya uygulama? Dananın kuyruğu, binbir sorun-eylem-direnç barındıran *uy-gulamada* kopmakta.

“İyi” birşey gördüğün her yerde, “beklemiyordum!” diye şaşırıp kalıyorsan; “kötü” birşey gördüğün her yerde, “bekliyordum!” diye şaşırıp kalmıyorsan – yaşam iyiden iyiye kötünün kötüsüne sarmıştır böyle bir dünyada. İnsan için, *korkulacak dünyaların* belki de en korkuncudur böylesi bir dünya.

En güvendiğim yerde zamanda başka-sevgisi bulmamak öyle üzer ki beni, anlatacak söz bulamam. Ne yazık ki, bu durum çok sık başıma geliyor.

En ummadığım yerde zamanda başka-sevgisi görmek öyle sevindirir ki beni, gerçekten anlatacak söz bulamam. Ne yazık ki bu durum çok seyrek başıma geliyor.

Genelgeçer, yani herkesin paylaştığı ölçüsü tartısı yok iynin kötünün: Kime iyi, kime kötü diyeceğini; neyin iyi neyin kötü olduğunu açıklıkla saptayamazsın çoğun. Belki de bundan, insan dünyasının en karışık, en gizemli gerçekleri arasında, ya da hayalleri arasında yer alır “iyi” ile “kötü”.

Bile bile, bilmeye bilmeye insanları kinle kıskırtan öyle çok densizler, korkaklar, kıskançlar, çıkarıcılar var ki şu dünyada. Meydanı boş bulan kötülük üreyip güçleniyor, güçlendikçe de ürüyor. Ne yazık ki, aranır “besinlere” dönüşüyor baştan çıkaran sömürü, düşmanlık, soykırım, işkence. Orda burda kötü’ye “Dur!” demeye kalkışan sözümona güçlerse, gü-lünç mü gülünç kalıyor böylesi bir ortamda.

Diyelim ki, kaza sonucu, bir sıçrayışla güce erişti iyi’lik güçleri. Seyreyle sen o zaman da ortalığı kaplayan karşıkoymaları: “Herkes herkesi sevmek zorunda değil ki”, “Ölçüsüz çağrılar bırakalım!”, “Hoşgörünün katıksız katıksız

bizde!"... Meğer ne eliçabuk durum-kurtarma yargıları kotarılmışmış böylesi zamanlarda. Gözlerden kaçmamıştır ama nedense parmak basmadığım sürüyle kötülük "hafifleticiler" bunlar: "Hepimiz insanız, yapabiliriz", "Bir daha yapmayız!", "Gerçekte hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için değil miyiz?", "Biz de insanız, zden kötü, zden sevgisiz insan olur mu hiç?", "İyi denen mi iyi, kötü denen mi iyi?", "Kimse iyiliği tekeline alamaz!"

Kafa karıştıran nice "bahanelere" karşın, çoğun sesleszle, ses-söz parıltılarıyla ortalıkta pek görünmeseler de, bulup buluşturup bir de –konuşturabilirsek, kuşkusuz – eylemiyelerine kulak verelim. Sözgelimi: canını yüzdeyüz tehlikeye atarak, insanları lm Kamplarına gitmekten kurtarmayı başaranlara azıcık kulak verelim: "Ben birşey yapmış sayılmam. Yaptığımı yaptıysam, nasıl oldu bilmiyorum, içimden geldi, yapıverdim işte. İnsan olan herkes yapardı yaptığımı. Yapmayanlarsa, – yapma talihleri yokmuş, desene. Talihliyim ben. Bir kez daha fırsat düşse, aynı şeyi yapardım, keşke düşmese. Bırakın ki, tam şimdi şimdi anlıyorum: Yaptığımın keşke daha çoğunu yapabilseydim!"...

İnanıyorum: türü tükenmedi bu insanların. Keşke elimizde olsa da, sayılarını artırabilirsek. Yapabilirsek yapabileceğimiz iyi birşey de, onlara gerek duyulan o korkunç durumları büsbütün ortadan kaldırmaktır.

İyi'yi gerekleştirmiyorsan, ağzını kapat. İyi'yi diline dola-makla birşey "yapmış" olmazsın.

"Kötü" zerindeki konuşmalar nasıl kötü kılmazsa, "iyi" zerinde söylevlere girişmekle "iyi" olunmaz.

Yaşamı kötöleme geleneği almış yürümüş: yaşamı övme geleneğinden daha ağır basıyor her yerde. Yaşamada kötülükler iyiliklerden daha ağır basıyor diye mi, kimse kestiremiyor gerçeği.

Komutan kafalı bazı düşünürler, gerçeğin, parmağım gözüne, tersini buyursa da, herkesin apaçık bildiğine göre, daha da doğrusu, bilmesi gerektiğine göre: iyilik-kötülük kişiden kişiye değişir. Çoğun örtük kalan şeyse: iyi-kötü yönündeki yargıların nerdeyse hep örtülere büründüğüdür.

Hepimize düşen şu: “Kötü” denen herşeyi azaltmalı, “iyi” denen şeyleri çoğaltmalıyız. Gel gör ki, o zaman da gündemden hiç düşmeyen kaypaklık-görecelik dikiliyor karşımıza. Eğrisi doğrusuna, doğrusu eğrisine – sürdürüp gidiyoruz işte.

Ola ki bunca çabadan, ola ki bunca aldırıışsızlıktan sonra, *herbirimiz* kendi şimdi’imizde kendi kendimize soralım: iyilik mi, kötülük mü – hangisi ağır basıyor özyaşamımda?

Şaşma

Şaşma varsa, gerçeklikmiş, olaymış cansıksa bile cansıkıntısına güle güle!

Gerçekliğe *saygı* yoksa, şaşma da yok.

Ancak şaşma yetisi çağlayan biri, gerçekliğin hakkını yetesiye verebilir.

Şaşma nedir bilmeyen, derine inme sanatına özgü mutluluğa varamaz.

Her şaşma, olağan-üstü birşeyle karşılaşmışım duygusudur benim için.

“Şaşkın”, “şaşkaloz” “yolunu şaşırmış”–yergi sözcükleridir bunlar. “Şaşma” ise *övgü* sözcüğüdür.

Hayranlığı, “olağanüstü” diye bilinen şeylerin dışına kapalı tutanların yanında yeralmayalım. Böylesi bir yeralış hayranlığın hakkını yemektir. Aykırı görünse de böylesi bir yanlış davranış yüzünden duyarlılık güdükleşir. Anlayışsız, duyar-sız insan insan mı?

Çarpık gelenekler, baskılı görenekler, bozukdüzen eğitimler yüzünden günlük yaşama tatsız-tuzsuz bir öylesine-gidiş gö-züyle bakıp bu yaşamı küçümsemek, özümüzü aşağısamaktır.

Basmakalıp diye bellenen günübirlük yaşayışın altını azı-cık kazmaya gör, nice şaşılasi özler bulacaksın.

“Salt” iyi, “erişilmez” güzellik, “kesin” doğru, “yüce” adalet diye diye yaşamımızı karartacağımıza, günübirlüğün iç konumlarındaki *şaşılasi* iyi’ye, güzel’e, doğru’ya, doğruluğa açalım gözlerimizi.

Özde, şaşmalar – yurdu günlük yaşamı elden geldiğince ayık yaşamamız, elden geldiğince yiğit yaşamamız gerekir. Kimi-mize, bunda ne zorluk var gibi gelse de, kolay gerçekleşir şey-ler değil bunlar. Ne de olsa, çeşit çeşit uyurgezerlik sinmiş ça-ğımızın yaşamına.

İlkin hoş a gitmese de, uyanalım *hemen şimdi*. Sözümona rahatımızın bozulmasına değer doğrusu. Belge mi, gereksiz ama, kuşkusuz herbirimiz, seyrek de olsa, hayranlık taşan bir-iki ‘olayı’ anımsayalım, yeter de artar.

Bazan, bazı hayvanlarda bizimkileri andıran bir şaşmaya rast-lasak bile, hayvan dünyasında ortaya çıktığı ileri sürülen şaş-maların, nesi ne kadar “şaşma”, dersiniz.

Şaşma olmasaydı: yaratma olmayacaktı; yani insan olma-yacaktı.

Şaşmalarıyla insanca başarıların doruklarına atılır kişi, – zorla da olsa atılışlara değer böylesi.

Şaşmalarıyla insan-olmayı yüceltenler: ozanlardır, düşünürlerdir, sanatçılardır, gezginlerdir.

Çoğun, neden yetesiye keyif ve emekle, şaşma konusu yapılmamış şaşma!

Nereye dönsen gizem-içi-gizem, – gel de şaşma.

Ne dosdoğru ne dolaylı alış-verişim olmasını istemediğim umursamazlar var, – şaşma kütlükleri zaman zaman çileden çıkarıyor beni.

Güzel şaşma: sevinçten bir “Aaa!” anıtı diker kendine.

Daha iyi, daha güzel yaşama fırsatı varken, –
fırsatlar kaçınca kılı kıpırdamayanlara;
sıkıya gelince, özyaşam niteliğine sırtını çevirenlere;
yaşamına bile bile hile karıştıranlara (“bile bile”,
diyorum, bilmeden yapanlar da var);
tanıdık tanımadık kişilerin acılarına yabancı kalanlara;
bile isteye “kötü”yü “çirkin”i artırmaya çalışanlara
şaşıyorum, şaşıyorum, şaşıyorum, şaşıyorum.

Çirkin eylemler çileden çıkarır insanı. Hüzün, öfke karışımı bir şaşmadır bu.

En korkunç yoksulluk *şaşma yetisini* yitirmektir. Özellikle, hayranlık ve saygı taşan güzel *şaşmalar* tükenmez bir insan-olma zenginliğidir.

Öyle *şaşırp* kalıyorum ki bazan evrendeki hiçliğim karşısında.

Bu *şaşıрманın* aralıksız sürüp gitmediğine *şaştığım* gibi, bütün bu *şaşmaların* aklımı başımdan almadığına da *şaşırp* kalıyorum.

Basmakalıp yapıp etmelerle boğulmuş; makineleşmiş eylemlerle savsaklanmış; yüzeysel bilgilerle yalama ettiğimiz günlük yaşama hele bir önyargısız, yankoşulsuz, artyargısız bırakalım özümüzü: başsız sonsuz bir *şaşma'lar engini* açılır bakışa eyleme.

Para

Kimsenin yabancıısı olmayan bir deyimle: paradan anlamam. Bunun belki de en güzel göstergesi, açık-seçik parasız-pulsuz biri olmamdır. ("Açık-seçik" diye niteleyişim yadırgatıcı geliyorsa, aydınlatayım: paraya dönüştürülebilecek mal gibi şeylerden, mal benzeri şeylerden de yoksunum – bir üzüntü yoksunluğu değil bu, düpedüz bir gerçeklik saptaması.)

Para diye birşeyin değersel varlığını kendimce öğrenmek onyıllarca büktü belimi. Bu böyle de: ne para kazanmaya yönelik akıl ne de istenç bende, ne para becerisi ne de paraca talih bende – kendimi bildim bileli uzağım hepsinden.

Hiç parayı düşünmeyen biri, şimdi de kalkmış para üzerinde düşünüyor. Değil mi ki insanım, düşünüyorum, kaçınmam ki. N'oldu peki, şimdi: para karşısındaki duygum, davranışım mı değişti? Paraya ilişkin yepyeni buluşlara, bilgilere mi eriştim? Para'dan hınç almaya mı girişiyorum yoksa? – Hiçbiri.

Nasıl olduysa oldu, para-yaşantılarım, şurasından burasından dilleniverdi.

Benimki de böyle işte: kimi paraya dönüştürüyor eli değen değmeyen herşeyi, kimi de parayı dile dönüştürüyor kendince.

Bir eşya, madensi bir alaşım, değer-taşıyan bir kâğıt mı para?

Parayı konu alan ne çok bilim, bilgi, düşünme yöresi var: Ekonomi, işletme, bankacılık, ticaret, muhasebe... Saymayı sürdürmeyeceğim, sayın ilgililer bağışlasın, birbakıma tatsız adlar bunların hepsi benim için. Oysa paranın olanca ağırlığını duyduğum ne çok yaşama-dünyası var: iş dünyası, sanayi dünyası, işveren dünyası, alım-satım dünyası... Dünya-içi dünyalar bunların hepsi.

Paralılar, parasızlar:
neler yaptılar?
neler yapmadılar?
neler yapamadılar?
ne oldular?
ne olmadılar?
ne olamadılar?

Parasızlar, çoğun: ha vardır, ha yoktur başkalarının gözünde, – unutulurlar, önemsenmezler, dudak bükmeye bile değmezler; nerdeyse boğaz tokluğuna çalıştırılırlar; epeyce işe yaradıkları görülünce, sırtları sıvazlanır her ülkenin gidişi uyarınca, ceplerine azıcık para konur, sonraysa haydi işe sürülürler.

Paralılar, çoğun: en umulmadık durumlarda göze çarparlar; eğilen eğilene önlerinde; inanılsa da inanılmasa da kafaça, gönülce, eylemce birçok erdemle bezenirler; bazan istemeye istemeye de olsa, onları rahat ettirmek için her önleme başvurulur.

İnsan dünyasının ne aşağılık bir dünya olduğunu saptamak için başvuru en güvenilir göstergelerden biri, paralı ile parasız karşısında nerdeyse şaşmazlıkla benimsenen bu durumdur.

İstek-para-mutluluk arasında nerdeyse çözölmez bir bağ kurulmuş. Mutluluk, istekleri gidermeye bağlı; bu giderme de paraya bağlı. Böylece para ile mutluluk kopmaz bağla birbirine bağlanmış oluyor. Hele hele istek mutluluk ile karışınca, ergeç mutluluğun yerini alıyor istek, para isteğin ayrılmaz eşi oluyor.

Gelgelelim "istek" ile "para"yı azıcık derine doğru gözden geçirince, tümünden değışiyor anlamlar. Mutluluk da payını alıyor burdan, dolayısıyla da paradan kopamıyor mutluluk.

Para ile mutluluğu gereken yerde gerektiği gibi birbirinden ayırmaksa, önüne gelenin gerçekleştirdiği bir başarı değil. Sık rastlanır bir başarı olsaydı bu, *özgür* varlıklar olurduk çoğumuz.

"Para" deyince: ne var ne yok, paradan *başka herşey* anlaşıldığı an, bazı gözlerde sonsuzca büyüyor paranın önemi. Sayıları çok az olsa da, bunun tam tersini gerçekleştirenlere de rastlarız. Paranın "değer"ini gözden düşürmeye kalkışıyorlar diye, sağda solda çıkışanlar da var onlara. Gerçekte: para gerektirmeyen mutluluk 'bulucuları' onlar.

Paranın, özde, rengi yok. Paraya renk veren insan eli. Ak para, kara para, sarı para hep bu elin avucunda.

Benjamin Franklin demiş: "Time is money": "Zaman paradır". Bu sözün tersi de doğru: para zamandır. Özde: ne düzgünü, ne tersi paranın tam varlığını yansıtmaya yetmez. Tüm belirlenimleri hepten aşan bir anlam gerçekliği ve hayal yayılımı var paranın.

Para kazanmak hak ama bu kazanmanın karmakarışık yolları var çoğun. Harcamaya gelince, haktan doğan hak deyip yol-yordam gözetmeden harcayan harcayana.

Paraca zenginlik ile paraca yoksulluk kadar görelî kavramlar az bulunur. Gerçekten paralılar ile gerçekten parasızları nitelemek oldukça kolay. Ara yerdekiler sorun. Ne denli abartılı görünürse görünsün, onları nitelemeye gelince, işler sarpa sarar.

İnsanın en değerli varlığı: zamanı, yaşama-zamanı. Bazan kaçınılmaz ama para kazanma uğruna çoğun çarçur ediyoruz en değerli varlığımızı. Gel de acınma.

Coşturur; coştururken, üze üze, vura vura ezer de ezer para. Para yüzünden çıldıran çıldırana.

Ün için ne denli büyük paraya kıyılmışsa, o denli bozuk para kertesindedir ün.

Hiç paran olmasın da, gel boş ver parasızlığa – olmaz! Olur demek kolay değil; kolay görünse bile akılcı değil.

İnsanların sıkıntı çeken büyücek bölümü, yürürlükteki paradüzeninin tepetaklak olmasını isterken, tuzu kuru küçük bölümü ne pahasına olursa olsun bu düzenin hep böyle kalmasını ister.

Ancak Yeniçağda, azıcık Hegel, sonra da Marx, Bergson, Simmel, Nietzsche para'yı, para olarak aşağı görmeye son verip

parayı derininden incelemeye başladılar. Bu adların böylesi yanyana gelivermesi hiç de rastlantı değil: hepsi de modernliğin kendince bir doruğu.

Şimdi de *para serüvenlerinin* birlikte sürüklediği tehlikelerin itelemesiyle, patır-kütür, modernliğin çıkış kapısına dayandık, kapıyı zorluyoruz.

Basbayağı bir gerçek ama işte hiç akıldan çıkarmaya gelmeyen bir gerçek: parayla çabucak yerine getirilen pekçok istek varsa da, onlardan daha az önemli olmayan pekçok isteği, n'apıp etsek, parayla yerine getiremeyiz.

Kendilerini, birbakıma, Tanrı'ya benzetiyor parababaları. (Düpedüz, benzetmeli bir söylem değil bu; azıcık durup düşününce hemen hemen herkesin, nerdeyse upuygun düştüğünü onaylayacağı bir söylem bu.)

Para mı: Euripides'ten devşirebileceğimiz düz-eğri esinlerle şöyle desek yeri var hani: Nasıl bir Tanrı bu böyle: Kutsal'ın hertürlüsünü, bu arada, dinmiş, inanmış önüne çıkan herşeyi alaşağı edebilen ne tanrı-tanımaz bir Tanrı bu böyle.

Öyle işlemiş ki insanın yaşamına, öyle işlemiş ki insan yaşamını, gel de parasız bir dünya tasarla. Para-sız bir dünya tasarlansa bile, öylesi bir dünyayı da para *yerine geçen* birşey olmadan tasarlamak söz konusu değildir.

Hem para yamyamı, hem para kurbanı insan.

Bazı evlerde, çocukların önünde paradan söz edilmez:

- ayıp diye mi?
- para aşağı görüldüğünden mi?
- çocukları üzmemek için mi?
- birşeyler gizlemek için mi?
- para çok diye mi?
- para yok diye mi?

Paranın *çeşitli* kullanımları olduğunu kimse gözden uzak tutamaz. Hem insan-insana ilişkin, hem insan-devlete, hem de insan-doğaya ilişkin gerçeklik anlayışları türlü türlü çarpıklıklara uğrar o zaman.

Genelde, ola ki bazı sakıncaların basıncıyla, çokça vurgulanır paranın olumsuz kullanımları.

Kuşkusuz, paranın olumlu kullanımları da bireye, topluma, doğaya, kültüre bazı katkılar sağlayabilir. Sözelimi: kültürü taşıyıp geliştiren nesnelerin yapım ve dağıtımında biryandan yaratıcıya, öteyandan halka yararlar derleyebiliriz paradan. Kültürü kültür kılan, dolayısıyla da bireyi, halkı göndiren verimli ve değerli dönüşümler, deneyler, bilgiler, beceriler, derinlikler sağlanabilir parayla. Keşke gerçeklikte sık sık rastlansa bu durumlara!

“Parayla herşey satın alınır!” kanısından şaşmayanların dikkatine:

Yapay nedenlerden bağımsız hayalleri,
eceli önlemeyi,
gerçek dostluğu,
candan cömertliği,
çıkargütmez ilişkii,
sevgili sevgiyi

gel de, kendini kandırmadan parayla satın al!

Dil paraya, para dile benzer: ikisi de *çevirir*, ikisinin de başödevi çevirmektir.

Dil: düşünceleri, duyguları, sezgileri, acıları, özlemleri, algıları, hevesleri, sevinçleri, kırıklıkları... saymakla biter mi hiç, hepsini, gücü yettiği herşeyi dil'e *getirir*, dil'de *yansıtır*, bir *çevirme* başarısıdır bu.

Para: katıyı yumuşağa, kapalıyı açığa dönüştürür. Şöyle ki: Katı yürekleri yumuşatır, kapalı kapıları açar. Tembelleri çalıştırır, başkaldıranları dize getirir, yürekliyi ödlek kılar, korkağı gözüpek yapar... Saymakla tükenir mi bütün bu çeviriler.

Nice gizli yollar gider gelir insandan paraya, paradan insana, dilden insana, insandan dile, dilden paraya, paradan dile.

Neler satınalınmaz ki parayla!

Namus
görgü
güç
iyilik
boşzaman

Gerçekten öyle mi dersin?

Genelde paranın gücü, sağladığı şeylerle düzorantılı değildir. Keşke olsaydı!

Herşeye, ama herşeye para *açısından* bakma alışkanlığı öylesine almış yürümüş ki, şimdiyedek yapılmadıysa bile, yakındır; tümüyle evrenin paraca ederini hesaplamaya yeltenen şaşkınların eli kulağındadır. Dünyanın pekçok yerinde işte böylesine iler-tutar yanı olmayan utanmazlar caka satıp dolanmaktadır.

Çoğun öyle kolay bağdaşıyor ki para ile güç. Kesenin ağzını açıp büyücek ölçülerde pekçok olumsuzluğu (kötülükmüş, namussuzlukmuş, acımasızlıkmuş, çirkinlikmiş, cinayetmiş, türlü türlü olumsuzluklar) örtmeyi beceriyor bazı insanlar, kurumlar, devletler. Kuşkusuz, harcamaları sonradan kat kat ödeyen gene halk.

Paraya tapanları parayla köle etmek öyle kolay ki.

Öldürme Merkezlerindeki kaçınılmaz sonu belki birkaç gün sonraya bıraktırabilir; ameliyat masasına yatma takviminde birkaç sürelik ayarlama olanağı bulabilir; depremlerde, çölde, kasırgada, selbaskınında, savaşta, talihle kolkola girip ola ki bazı can mal kurtarımı yönünden değişikliklere neden olabilir para. Bütün bunlara karşın, istediğin kadar hayalgücünü kurcala, kim ne derse desin, paranın sökmediği umulmadık kadar çok durumlar kalır geriye.

Varlığı kısıkvrak yakalayıp bağlayacak bir kement değildir para.

Parasız hiçbirşey olmaz, deniyor; denmese de heryanda bu uygulanıyor. Yücesiyle günübirliğiyle her özel çıkar, gözünü paraya dikmiş.

Devletadamı mısın, kuralca, parasız gerçekleştiremezsin tasarımlarını; asker misin, kuralca, parasız savaş kazanılmaz; eğitimci misin, kuralca, parasız veremezsin dilediğin eğitimi.

Paraya tümden sırt çevirmek, ancak tümden çıkar gtmemekle olası görünüyor. Herkes ermiş olmak zorunda değildir. Neyin gerçekten söküp neyin skmediği ancak deneye yaşaya açığa çıkar. Bunu da herkesin *kendisi* bulup belirgince ortaya koyabilir.

İnsan yaşamında *iyi* para *serüvenine* yle çok gereksinim var ki.

Acele genelleyen, dengesiz dengeleyen, yanlış sonuçlayan bir eşitleme: Para=Tanrı=Bilgi=Gven=Mutluluk.

Para hırsının üstüne çıkmayan kişi, korku dolu bir tedirginlikten sıyrılamaz.

zne parayla sağladığı "rahatlığa" ulaştığı oranda artar bu tedirginlik, bu korku; paraya bağımlılık *rahat yitimi* hastalığına neden olur. Hastalık giderek dayanılmaz basıncılı aşamalara varınca da, hastalığı sözümona giderme doğrultusunda: gelsin binbir gerginlik, binbir çaba, binbir ikiyüzlülük.

Kendini tutmasa "Paran yoksa, işin bitiktir!" diyen diyene. Kimi açıktan açığa, kimi yarı kapalı birtakım para-şımarıkları sarmış heryanı.

Tam onlara yakışan dilsel meydanokuma kalıbıyla şöyle seslenmek gerek hepsine: "Paran olsa bile, sağlığın yoksa işin bitiktir!", "Paran olsa bile, talihin yoksa işin bitiktir!", "Paran olsa bile, sevgin yoksa işin bitiktir!"

Bütün bu seslenişlere kulaklar açık mı sanki. Diyelim ki açık, o zaman da paran-olsun-da-ötesi-kolay şarkısıyla kendinden geçmiş herkesler.

Parayı sevmiyorum. Seversem, başka şey için değil, dağıtıp paylaşmak için severim. Azıcık kendime de ayırmam gerek: parasızlığın yolaçtığı bazı durumlar yüzünden şunun-bunun başına ekşimemek için. – Ne gerçeklikte ne tasarımda bu durumun ötesine geçemedim; yaşam akışım izin vermedi.

Diyelim ki: bundan böyle bol bol param var, bazılarının sesli sessiz öve öve bitiremediği “ paranın tadına ” varabileceğimi pek sanmıyorum. Bana yabancı çevrelerden edindiğim gözlemlere göre, para bolluğunun kuşatıcı yasası mı ne, para arttıkça o gönlümce dağıtım oranı gülünç kalıyor. Kuşkusuz, herkesin (sağlıklı, yatırımdı, ödemeydi) çuvalla para isteyen kendine göre “haklı” kaygıları var. Ne ki, para kaygısı, *paylaşma mutluluğunun* yerini tutamaz.

Yaşlılık

Kabataslak bakışla üç tane diye bellenen inişli çıkışlı yaşama evresinden herbirinde, hep ayrılık, hep ayrılıklar. Beklenen beklenmedikler: çocukluktan gençliğe, gençlikten yaşlılığa, yaşlılıktan son'a kimi "güle güle!" kimi "hoşgeldin!" demek ne demek? Ayrılık varken hangi çağ düz düzgün, nerde ne belirgin. Şunu da unutmayalım: ayrılık olmasaydı, yaşam olur muydu.

Gençsen, talihin kapalı da olsa, aldırma; gün gelir öyle bir açılır ki, sen bile küçük dilini yutarsın.

Olgun yaştaysan, talihten yana ne denli bekleyişler içindeysen, yeridir. Gene de belli olmaz, sen elini çabuk tut.

Yaşlıysan: şimdi-burda talihin varsa, talihlisin; yoksa, değilsin.

Bir battın mı yaşlılığın çöküntü çöküntü karmaşasına, ne gereğin gerekliliğini, ne gereksizin gereksizliğini ayırt edebilirsin: bocala da bocala!

Gönül kafa dinçliği: *en çok* yaşlılıkta gerek! Kimsenin kimsese armağanı değil ama bu tür talihler. Herşey sana bağlı; kendin kotaracaksın talihine düşen kadar talihini.

Bilinmesine bilinir de unutulur hep: akılsa akıl, sevgiyse sevgi, bir çırpıda gerçekleşmez bu gibi şeyler. Doğanın doğumdan önce bellibelirsiz sunduğu ipuçlarını, yaşbaş daha küçükken ayırdına varıp yaşama-gündeminde, herşeye karşı, hep canlı tutmayı becermek gerek.

En incesinden ölçümler başarabilecek bir depremölçer gerek herkese. Ne için olacak, uçarı tüy sessizliğiyle yaklaşır yaklaşırken yanardağ gibi birden patlayan yaşlılık belirtilerini saptamak için.

Örnekse: ayırdına varma gereği duymadan, eskiden beri yapageldiği bazı şeylere karşı bir üşengeçlik sarıyor insanı. Kolaycacık hakkından geliverdiği bir sürü edimin, en kolayından birteki bile, sık sık ağır mı ağır bir yük omuzlarda... o zaman dikkat! Hoş, dikkat de neye yarar, buyruk büyük yerden, doğada yasa böyle.

Belli bir yaşa erişince: *ne yaptığını, ne biçimde yaptığını, neden yaptığını, neyi yapamadığını, nasıl yapamadığını*, insanın serinkanlılıkla yeniden öğrenmesi gerekiyor.

Yaşlıya, en çok ona yaraşmaz kötümserlik: ezer, ufalar, bitirir yaşlıyı. Terslikler birikim birikim ortalığı kapkara kaplasa da, bırakmak yok.

Her yaş-kesimi gibi yaşlılık da ayrıcalıklar çağı: *her yaşın, yerine getirilmesi cana can katan kendine özgü güzellikleri var.*

Ne mutlu dilediği zaman dilediği ayrılığı gerçekleştirene. Doğadan başka ne, doğadan başka kim böylesi güçlü? Doğaysa:

bile isteye mi böyle tamgüçlü, yoksa tamgüçlü olmadığı için mi böyle?

Her ayrılık seni ezip çökertiyorsa, son'a varmış bir böceksin sen.

Yaşlılığın ölümü bekleme anlamına gelmesi, hepten yersiz bir tutumdur. N'apıp edip yaşlının, ayrılıkların üstüste yığılıp çöktettiği bir çuval olmaktan sıyrılması gerekir. Bunu gerçekleştirmenin en iyi yolu, kendi kendisine kendisinin yardım etmesidir.

Özüne dilemediğin bazı şeylere karşın, talihin varsa, çocukluğun, gençliğin, olgunluğun içine dışına ektiği dayanılmaz sandığın acıları, verimli dinçlikler olarak biçersin yaşlılık yamaçlarında.

Kendilerince başarılı olduklarında, dinlerin en başarılı ögesi, ayrılık yaralarını azçok dindirmelerinden ileri gelir.

Yaşlılığın Dilbilgisi mi: ayrılışlar kipinden bir çekimler çekisi. Böyle bir dilbilgisinden en güzel eylemler derlenebilir.

Yapyalın bir deyim gibiymiş gibi görünse de (kim, nerden, nereye uzaklaşıyor ki?) özlü bir karmaşa-deyimi "yaşlılık". Öbür yaşam-çağlarının yapısını paylaşmakta o da: ayrılıklarla, ayrılıklarla dolu dolu, boş boş sönmekte.

“İnsan yaşlandıkça akıllanıyor” türünden tekerlemelere pek bakmayın: yıl üstüne yıl birikmesinin ne denli önemli bir yaşam ögesi olduğu yadsınamasa da, yaş, büyücek oranda talih işi; akıllanmaksa, çokça, akıl işi.

İnsan yaşlandıkça akıllanıyor, demelerine bakmayın; talihin ne kerte önemli bir yaşama ögesi olduğu, insanın kafasına git tikçe daha çok dank ediyorsa, o insan akıllanıyor demektir. Keşke her insan talihli olsa da, bu aklın tadını çıkarsa, yani olanca donatımıyla yaşamaya bıraksa kendini...

İnsana özgü her çağ gibi, yaşlılık da çiçek gibidir: beden koşulları ile dış ortam koşulları elverirse serpilir. Bunun içinse epeyce mutlu bir kıvam gerekir. Sözcüğün pekçok anlamında soğuk olursa ortam, donar yaşlı; sıcak olursa, solar.

Hem kendi deneylerinden, hem başkalarının deneylerinden öğrenmesini bilen, bu deneyleri hem kendi yaşamına katkılı kılan hem de türdeşlerinin yararına sunan genç, nice yaşlılardan kat kat değerli ve saygın bir konumdadır.

Halı gibiyiz biz insanlar. Neyimiz var, neyimiz yoksa yaşlandıkça ortaya çıkar. Belki de bu nedenle, yaşlandıkça özünü dürüp örter çok kişi.

Basbayağı bilineni bir kez daha belirteceğiz de ele ne geçecek demeyelim; nedense örtük kalan gerçekleri hep yeniden *görünür kılmayı* denemek gerek: İster genç ister yaşlı olalım, mı-

rıl mırıl da olsa, yalnızken belki azıcık daha işitilecek perdeden, şöyle bir düşünce eşlik eder herbirimize: Geçip giderken birtakım izler bırakan ‘birşeyim’! Bir Hiçbirşey’in izi de olabilir bunlar: ne ben, ne iz, ne ‘şey’ denen şey, gene de bizde bir şey gibi izlenim uyandırabilir, – ses kabarcıkları, yelimsilik, dumanımsılık, tozumsuluk. Yüzbinlerce yıl önce “hayvan” denen bazı canlılar yaşayıp üremeseydi, nereden çıkacaktı bu sözler, bu yazı, bu bazan kendini “hiç” sayan hiç.

Keşke yaşlıda da herdemtaze örneği yeşilini yitirmeyen bir canlıvarlık-bilinci olsaydı!

Canlıda canlıya en uygun özellik yaratıcılıktır. Yaratıcılık deyince, ille de ünsalan birtakım kültür katkılarını gözönüne getirmeyelim. Düzmecelikten uzak bir insan yaşamının günübirlik yapıp etmelerinde herşey, karınca karınca yaratıcı bir renge bürünmüştür. Yalnız gencin değil yaşlının da önemli bir canlılık göstergesidir yaratıcılık. Bu gösterge solup sararmadıkça yaşayacak genç; bu gösterge solup sararmadıkça *yaşıyor* yaşlı.

Ortaya çıkan her canlı birey, bir süre yayıla yayıla gelişir, sonra sonra, toplana toplana büzülür. Bir yorgunluktur sarar canlıyı; çok geçmeden, bir de bakar ki, kurumakta, kıpırtısız. Canlıların nerdeyse tümü pek bir ayırdına varmadan olup bitiyor bütün bunlar.

Birtek insanlara *açık* bu temel-gerçek; onlardan da unutan unutana bu gerçeği, – hem de nasıl. Ola ki, yaşlılığın bir aşamasında dank eder kafaya. O zaman da çok geç.

“Saçma”, “yanlış”, “korkunç”, “haklı”, “doğal” diye nitelenir ölüm. Akla sığmaz bir türlü. Genç yaşlı herkesin gittiği ayrı-
lıklar okulu oysa yaşam. Bu okulda *dersini iyi öğrenen* de var,
azçok öğrenen de var, bir türlü öğrenemeyen de. Haksız da
değil hani insancıklar. Kolay öğrenilesi şey mi ölüm.

Yaşça ilerlemişliğin en dikkate değer belirlenimlerinden biri: özden önem verdiğimiz duyuşların, düşüncelerin, davranışların, tasarımların, kabataslak bakışla, epeyce belirgin bir düz çizgiye oturmasıdır. Dünyanın gidişine: acıya, sevince, saçmalığa, dile, dostluğa, devlete, iyiye, kötüye ilişkin genel yaşamın kişiye özgü çizgileridir bunlar. Daha nice nice şeylerle birlikte, özetle: dünyanın gidişine ilişkin çizgiler.

Bu çizgilerin bilincini “olgunlaşma” diye nitelemek yanlıştır ama. Doğru olan şu: serinkanlılıkla yakından bakma yürekliliğini gösterdiğimizde, sözü edilen çizginin, düzçizgiden bambaşka birşey, dolanık mı dolanık bir uzanışlar oylumu olduğunu görmekte gecikmeyiz. O zaman, daha önce kimbilir kaç kez söylenmiş olsa bile, yaşantı, gerçeği her kez bir başka pekiştirdiğine göre, yeniden söylememiz gerekeni söylemeliyiz: Olgunlaşma ile eşanlamlı *değildir* yaşlanmak.

Gözlerini ölümden ayırmayan yaşlı (hoş, genç için de aynı şey geçerli) uzun denebilecek bir süre yaşasa da, “son” bir diken gibi batar da batar içine, yaşamın tadına bir türlü varamaz.

En iyisi: ölüme, elden geldiği kadar tatlıca bir bakış fırlatmak gerekir. Sonra: olabildiğince akli işletmek, böylece, karınca kararınca rastlantılar ile gereklilikleri kollamak, yaşama süresinin tadına varmak, – işte yazgımız. Gençler başka, yaşlı-

lar başka yollarda yürüse de, ölüm-yaşantısında özce pek bir-şey değişmez, kuşkusuz.

İyi yönleri kötü yönleriyle, güzellikleri çirkinlikleriyle birçok olumlu gerçeklikler kadar olumsuz gerçeklikler de sergiler her yaş. Onun içindir ki, birtek gençliği, yaş evrelerinin doruğu diye bellemek, dolayısıyla da, gençlikten önceki çocukluk evresi ile gençlikten sonraki olgunluk ve yaşlılık gibi evreleri hangi açıdan olursa olsun, eksik-güdük yaş-evreleri diye görüp aşağısamak hiç doğru değildir.

Her yaşın yasası yazgısı kendisinde. Her yaş ağırlığını kendi içinde taşıyan bir gelişme kesimidir.

Sözgelimi yaşlılığı: mızımlık, korku, miskinlik, kıskançlık çağı diye gören gençler, çoğun, haksız genellemeler yapıyorlar. Yaşlanınca tam da böylesi niteliklerden sakınsınlar! Gençlik çağını: dinçlik, korkusuzluk, ataklık, sevecenlik çağı diye gören yaşlılar da öyle. Gençken, tam da böylesi özellikleri mi vardı onların?

Yaşama gerçekliği *öyle zengin* olanaklar gösterir ki... Nice üşengeç yaşlılardan çok daha tembel gençler tanıdım; nice pısrık genç yaşlılardan kat kat sevecen, atak yaşlılar tanıdım.

Üstüne yaş ağırlığı çökenlere *son* uyarı:

Yaşlıyken, gençlikten daha çok gerek var bazı şeylere. Sözgelimi: zamanın değerini bilmek gerek; beden olanaklarını yanlış hesaplamaktan kaçınmalı; gerçek dosta dörtelle sarılmadan olmaz; doğanın insandan, özce, bağımsız bir yücelikle bezenmiş olduğu akıldan çıkarılmamalı; düzmece olan ile düzmece olmayan arasındaki sınırlar yetesiye duygudaşlık ve beceriyle çizilmeli.

Gel gör ki, tam da yaşlanınca hep kendi aptallığından, daha önce kapı dışarı etmeye çalıştığı birçok olumsuzluğu buyur ediyor insan. Sözgelimi: geleceğe ilişkin önyargılar artıyor; tatlanış azaltan sızlanmalar başgösteriyor; bencilce hır-

çınlıklar kulak, gönül tırmalıyor; çevreye dönük ağılı eleştiriler keskinleşip bileniyor; şaşırtan, sürçtüren sevgi yitimleri iç bağlıyor.

Artık geçti, deme.
Vazgeçme yok!
Arınmak gerek
Yeniden doğmak için
Gencecik.
Yeter ki iste – gerekeni yap!

Yazma Gereksinimi

Herzaman, her yerde yazarlığımı varım. Kim özü diye bilip yaşadığı kimliğinden sıyrılabilir ki. Böyle olduğunu açıktan açığa dışa vurmamız da gerekmez. Nasıl “insan” diye ortaya çıkmamız için, herbirimizin “Ben insanım!” gerçeğini dışavurma koşulu yoksa, kendi adıma söylüyorum, ben de fırt—zırtta yazarlığımı göstermeyi istemem. Aklım bambaşka yerlerde, yani yazarlığımda. Kim olduğum, ne olduğum başkalarınca belirgin bilinsin gibilerden bir kaygıdan uzağım.

Şöyle bir yaşama—gidişi benim gidişim: Kimseler ayırdına varmasa da, ben kendim bile ayırdına varmadan, kuş gibiyim yazarlığımı, uçarcasına... Demir sürüyen salapurya örneği bir yaşama—duygusuyla yerimde saydığımı sandığım zamanlarda bile, ne ben yazarlığımdan ötedeyim, ne yazarlık benden ötede. Çoğun, ağaçtan ayrıcalığım yokmuş gibi geliyor: N’aparsam yapayım, hiçbirşey yapmasam da, mevsimlerin birinden öbürüne: Kuru, yapraklı, çiçekli, meyveli bir yazar—ağacım. Anlaşıldığına, kendiliğinden anlaşılır doğallıkta, gürültüsü patırtısı olmayan bir varoluş yazarlığım. Çiçeklerin kokusuna, meyvelerin tadına ilişkin bir yargı öne sürmüyorum şimdi burda. “İyi—kötü” nitelemeleri dışında gerçeklik durumuma parmak basan yalın sözcükler bunlar. Demek istediğim şu: Yapıtların yazıldığı zamanlar ince bir kesit yazarlığımda. Yazmadığım zamanlarda da yazarlığım işbaşında çünkü.

Yazarlığımın yüreğine, yani yaşamım boyunca hep aklı-
mı kurcalamış olan bir soruya geldim dayandım işte: Neden
yazıyorum? Açık—seçik bir soru kılığındaysa da, azıcık du-
rup bakınca, sorulası bir soru değil bu. Olağanüstü gereksi-
nimler zorlamadıkça, “Neden yaşıyorum?” diye sormuyorum
ki, “Nerden bendeki bu yazma gereksinimi?” sorusunu yük-
leneyim. Gene de, sık sık, basınçla üzerimde duyuyorum. Kuş-
kusuz hep bu basınçla: Tanıdık tanımadık yazarları, çağdaş-
lar kadar geçmiştekileri de, kendi yazarlıklarına ilişkin gerek-
sinimleri dolayımında neler düşünüyorlar, neler söylüyorlar
diye hep merak etmişimdir. Genellikle yazarlığa ilişkin gerek-
sinimlerin, dolaylı da olsa, benim de yazma gerekçeme, bel-
li bir ışık serpeceği kanısını güttüm uzun süreler. Gel gör ki,
yazarlık gereksinimi olarak, neler de neler karşıma çıkmadı.

Sürüyle gereksinim yanıtları: Savlar, kanıtlar, inançlar. Kimi
çığlık—ünlem, kimi de binbir dereden su getiren akıl—yürütme.
Dilsel—düşünsel düzenlemelere kalkışmaksızın, bazılarını ras-
gele altalta diziyorum. “Neden yazıyorum?” ya da “Neden yazı-
yorsun?” kılığıyla sorulan soruya verilen karşılıklar şöyle:

Durumlar zorladığı için yazıyorum;
topluma hizmet etmek için yazıyorum;
boşalmak için;
korkularımdan sıyrılmak için;
geçmişi anmak için;
işler gerektirdiği için;
coşkularımı yitirmemek için;
insancıklara birşeyler öğretmek için;
türdeşleri eğlendirmek için;
herkesi şaşırtmak için;
oyunu sevdiğim için;
kıtır atmaktan hoşlandığım için;
yıldızlara gidemediğim için;
hoşuma gittiği için...

Bu kadarcıkla biter mi: Binbir içeriğe, binbir biçeme bürünür yazma gereksinimleri. Daha çevremize bir gözetirken anlarız bunu. Birbirinden uzakta, birbiriyle sarmaşdolaş nice kesin, nice çekingen yanıtlar:

Gelecek daha iyi olsun diye yazıyorum;
alışmışım bir kez, başka neden olacak;
etkili biri olmayı istediğimden, sanıyorum;
umutsuzluğa kapılmamak umuduyla;
insanlara umut vermeye bayılıyorum da ondan;
Tanrıya yakarıştır benim yazmam;
en iyi yaptığım şey olduğu için yazıyorum;
yazmak üzere 'çağrıldığım' kanısındayım;
bilinçaltı bilir;
önemsediğim bir soru değil ki neden yazdığım;
mutlu olmak, dolayısıyla da mutlu etmek için
yazıyorum;
saçma ama yazıyorum işte;
ödleğin teki olmasaydım, yazar mıydım;
yazıdan başka öfke kusacak yer var mı ki;
neden yazdığımı anlayıncaya kadar yazacağım;
keşke bilsem...

Herbiri düzcizgi biçiminde yanıtlar değil karşıma çıkan yanıtlar. Birbirleriyle çelişik söylemler, birbirleriyle bağdaşmaz söylemler oluşturuyorlar. Kolay kavranmayı sağlamak amacıyla, bir tutamı iki—iki karşıtlı bağlamlarda gözümüzün önüne getirelim:

canım sıkıldığı için yazıyorum; çok zamanım olduğu için yazıyorum;
az gelişmişliği aşmak için yazıyorum; çok gelişmişliğin yetkilerini hafifletmek için yazıyorum;
çelişkilerimi örtmek için yazıyorum; çelişkilerimideşmek için yazıyorum;

başkalarını sevdiğim için yazıyorum; kimseyi sevmediğim için yazıyorum;
bazıları “Yaz!” diyor, yazıyorum; bazıları “Yazma!” diyor, yazıyorum;
iç gerginliğimi azıcık gidermek için; iç gevşekliği azıcık germek için;
herşeyi sevdiğim için; herşeyden tiksindiğim için;
özgüvenim sıfır da ondan; taşan, çağlayan bir özgüven bendeki;
varlığı korumada işe yarayayım diye; ayakta duran ne varsa alaşağı etmek isteğiyle;
kendimden utandığımdan; kendimden hoşlandığımdan;
benden birşeyler kalsın dileğindeyim; yokolma özlemiyle dolup taşıyorum da ondan;
başkaldırıyorum; başkaldıramıyorum;
kurtarabildiğimi kurtarayım, diyorum; hiçbirşey kurtaramamının ezikliğiyle yazıyorum;
gizemleri aydınlatayım diye; gizemleri gözden uzak tutmayı önemseddiğimden;
Tanrıyı yüceltmek için yazıyorum; Tanrı olsaydı, yazar mıydım;
değil mi ki çare yok, yazmasam mı; ama ya varsa...

Ardarda çizelgeler düzeceğim de n’olacak. Gerçi bazı çizelgeler, gönül kafa gönendiren anlam—ışıldakları yerine geçebilir. Daha ötelere uzanırsak, yazma gereksinimlerine ilişkin yararlı birtakım kuramlara elatmamız gerekecektir. Ne de olsa eleştirenler açısından, edebiyat bilginleri, filozofları, çeşit çeşit akımlar, okullar, dünyagörüşleri, beğeniler açısından, öz-yaşam, toplum, kültür, dil ağırlıklı yazma gereksinimi kuramları ortaya koymuşlardır. Oysa ben şimdi burda, çarpıcılıkla zaman zaman gözkamaştırsalar bile, ne yazarlara yönelik çizelgelere ne de eleştirmen dizgelerine kendimi bırakmak istiyorum. Özgeye dönük genel kuşatımlara değil, özüme dö-

nük kişisel özelliklere, kendiminkilere elden geldiğince anlaşılır biçimde parmak basmak istiyorum.

“Neden yazıyorum?” sorusunu, *kendim kendime soruyorum*. Yolum, “Neden yazıyorlar?” sorusuna düşse de, kendimden dolayı bir merak ve kaygıdan kaynaklanıyor bu. Bu bağlamda, bakalım—başkalarından—öğrenebileceğim—neler—var dileğiyle çevremi kolaçan ettiğimde karşıma çıkanlar, bu nasıl şey böyle, hem şaşırtır hem şaşırtmaz beni. Heryandan yağıyor yağıyor gereksinimler, karman—çorman; gel de şaşıрма. Şaşıyorum gene de benim de içimden içimden basınçla fışkırmakta tektek, topaç topaç yaşama gereksinimleri. Gün, saat, amaç, hava, durum uyarınca saymakla tükenmeyen değişkenlikte yazma gereksinimlerinin *itelemesiyle* yazmaktayım ben de. Kimi açık—seçik bilinçle, kimi epeyce karanlıkça böyle. Bu yönden ortaklaşa yönlerim var bazıları yazarlarla; bir de ne göreyim, bazan, beğendiğimi sandığım kişilere bile benzemiyormuşum meğerse, —yok ama, bazılarımız birbirimize benziyoruz gene de. Böyle birşeyler işte.

Dosdoğru yazarlığıma ilişkin yazma gereksinimine gelince — ne tuhaf soru bu. Zor diye biryana mı atayım, önemsiz diye gözardı mı edeyim? Başka yazarları bilmem, benim için, hem zor hem kolay bir soru bu. Birbakıma kolay: Çünkü kendimi kandırmadan söyleyebileceğim pekçok şey var. Birbakıma zor; çünkü, ne dersem diyeyim, tükenmiyor. Çözemediğim bir “düğüm” değil; çözdüğüm bir “düğüm” de değil. İyisi mi, “düğüm” türünden yanıltabilecek benzetişlere boş verip dilim döndüğünce işe girişmem gerek. Yaptığım da bu zaten. “Dilim döndüğünce” mi dedim — hani yazardım? Bir soru, kolay—zor çekim—itişleriyle yaşama eşlik ediyorsa, nasıl dolanmaz dil. “Yazma gereksinimi bu!” diye saptamaya kalkışırken sarpa sarıyor yazmam. İşler sarpa sarınca da, yazarlığınca yazıyorsun. Nerden baksan, tuhaf şey yazarlık, bazı yazarlıklar kuşkusuz. Herşeyi iyi—kötü yazıya döküyor da, *kendini* yazıya dökmeye gelince tökezler gibi oluyor

bazıları. Nereye tutunacağımı bilemediğimden, ödüm kopuyor sık sık. Kurubaşıma kalıp karmaşık belirlenimlere ya da hiçbir belirlenime sığmayan birtakım gereksinimlere sarılınca, kendi kendime öfkeleniyorum. Yazma gereksinimleri ortamında başka yönlerden esen yanıt yellerine büsbütün boş vermesem de, kendime özgü, yani özümü doyuran yanıtlar derlemeye girişince, hazırlop yanıt aktarmalarıyla da yetinmem söz konusu değil. Yazı yazgım, yaşama yazgım söz konusu olduğuna göre, izleyeceğim doğal yol bu. Doğallıkla benimsiyorum yolun herşeyini.

Bu doğrultuda hemen saptayabileceğim bir gerçeği gecikmeden saptayayım: Kuşkusuz her yazı, her kitap, herşeyden önce kendisini vareden bir gereksinimin ya da gereksinimler demetinin bütünüdür. Yazıya, kitaba özgü oldukça belirli ya da azçok karanlıkta bir (ya da birtakım) amaç, tat, özlem, yöntem bileşkesinin, belli bir yaşama—zamanı kesitini içten dıştan kımıldatan bir yazma gereksinimin itici kımıltısıyla varolur.

Nitekim ben, sözgelimi, *Başkasının Beni'*ni ölüm—dirim önemiyle algıladığım bazı iletişim sorunlarıma ilişkin içbaşınçlarımdan dolayı yazdım. *Dünyagörüşü'*nü çağdaş kavram—kargaşasında olumlu olduğuna inandığım bir elatiş dolayısıyla; *Dilin Gücü'*nü olanca büyüyle beni saran dil gizeminin çekiminden dolayı; *Teknik* kitabımı, çağdaş ortamla anlayış ve eylemce hesaplaşmamdan dolayı; *Bunalım* yapıtımı keşke—yazarı—ben—olmasaydım duygusuyla, acı üstüne acılardan sonra erişebildiğim uzun iyileşme sürecini hızlandırma sevinci dolayısıyla; *Tadı Damağımda'yı* okurluk serüvenlerimin bazı kesitlerini başkalarıyla paylaşma heyecanımdan dolayı; *Fizik Dili'*ne ayırdığım kitabı modern yaşamın merakımı uyandıran bilimsel—toplumsal gidişine ilişkin bazı kuramsal ipuçları derleme dolayısıyla; *Başka—Sevgisi'*ni insan—dünyasını acımasızca yoğuran sevgisizlik hüznünü yenip “başka”ya yönelme genişliğine elden geldi-

ğince çok kişiyle birlikte sarılma heyecanı dolayısıyla, — işte bu doğrultularda içimi içten güden gereksinimlerin sürükleyişiyle yazdım bazı kitaplarımı.

Hepsini anmama gerek yok. Durum açık: Her kitabım bir gereksinim birikimini giderme dayanılmazlığının sonucu: Yazarken adını tam koyamasam da, bir itilim tedirginliğini sözümona dinginliğe erdirmeye çabasıyla sarılıyorum kalem kâğıda.

Şimdi yanıt aradığım konuysa tüm yazarlığımı kapsayan itilimin ne olduğu sorusu. Şimdi, gücümün yettiğince günışığına çıkarmak istediğim ‘şey’ bu. Karşıkonulmaz bir zorlamayla (varlıksal—değersel durumuyla ama şöyle ama böyle) beni yazar kılan anagereksinimi olabildiğince aydınlatmak dileğindeyim. Başladın bir kez, yürü öyleyse: Sana birbir bütün kitaplarını yazdıran gereksinimleri say dök, olsun bitsin, — hiç de öyle değil. Sözüünü ettiğim ‘şey’ tektek gereksinimlerin düpedüz toplamından *başka birşey*; böylesi toplamı aşan bir güç. Gereksinimlerin fışkırdığı *kaynak*—gereksinimden; ola ki, gereksinim üreten gereksinim kaynaklarından sözediyorum şimdi.

Yazarlık

Hep derim: Yazarsız okur, birbakıma, hiç! Okursuz yazar, birbakıma, — hiç!

Kendim bir okur-yazar olduğum için dobra dobra söylüyorum bunu.

Gel gör ki, bugün sıra gene yazarda, yazmakta, yazıda, yazarlıkta, — her zamanki bölük-pörçük anlatışla kuşkusuz.

Özel yaşamında birini sevmiyorsan, eksiklerini, sakın, kendisine söyleme, bırak olduğu gibi kalsın; gene de kin yok, bilesin.

Yazarlık başka bir iletişim kesimi ama. İstesen de istemersen de birlikte-yaşamaktır yazarlık. Birbakıma herkesin birbirinden yararlanmasına *açık* bir yaşama-ortamı olduğu için bu böyledir.

*

“Evren”, “evren” dediğimiz şey, herbir satırını evrenlerin oluşturduğu sonsuz-içinde-sonsuz bir kitabın küçücük bir dipnotu mu?

(Bu deyişin yer aldığı kâğıtçıgın yanına şöylebir çıkma da kondurmuşum: Bana bak, sen dil’le mi aklını bozdun, ya da tümvarlık’la mı? — Yoksa her ikisiyle mi?)

*

Bazı sözler kolay anlaşılır; bazı sözler zor anlaşılır; hiç anlaşıl-mayan sözler de var. Şunu gözden yitirmeyelim; nitekim azı-cık durup düşününce göreceğiz. Sözlerin anlamını anlamak insana ilişkin öyle karışık, öyle karmaşık süreçler gerektiri-yor ki.

Tüm sanat yapıtları için de böyledir. Kendimize değer ve-riyorsak, başıboş söylemlerle, başıboş yapıtlarla aptalca savur-mayalım yaşama-zamanımızı.

*

“Yüce şeyler” kuyumcusu değildir yazar. Yeri geldiğinde, “bayağı şeyler’e” de zaman ayırmalıdır.

*

Belli bir düşünme–araştırma–yazma alanında görevlendiril-meyi hiç de hoşgöremem. Kafama gönlüme uygun bir yaşa-yış değildir bu. Çeşitli nedenlerden böyle. Özellikle: çalışa-mam, düşünemem, yaratamam. Önemsiz olmayan bir neden de şu: “çevrem” diye belirlenen oylumun dışında dolanıyo-rum diye kınanmaya gelemem. “Çevremi” kendim belirle-meyi yeğlerim hep. Nerede eşelenmekteysem orası çevrem-dir, çünkü orda görevlendirmişimdir kendimi. Dışa-çıkma diye bir sapmanın da sözü edilemez o zaman. Kınama ge-rekince kendi kendimi kınayıp cezalandırabilirim; çok da katkılarını görürüm bunun. Kişi kendi kendisine karşı dü-rüst davranamaz, diyenlereyse yanıtlım şu: davranır, hem de nasıl. Kendisine dürüst davranamayan, başkalarına dürüst davranabilir mi hiç!

*

Iskeleye güvenle bağlanmadıkça tekmeden karaya atlamak aptallıktır. Kimin umurunda ki bu. Hırs gözü bürüyünce, can yitip gidiyormuş gibi atlayan atlayana. Niceleri bunu ağır ödese de, bir punduna getirip atlatıverenler, çoğun, en uygun yerleri kendilerine kapatıyorlar.

Daha nicesiyle birlikte: aptallıklara düşen, çeşitli akıllılara boşveren kişilerdir yazarlar, düşünürler, sanatçılar, biliminsanları — hepsi değilse de bir bölümü.

*

Her tatlanışı bencilce özümsemek, çoğun, amaca aykırı sonuçlar verir. Son derece özel-özel bazı zevkler için de geçerlidir bu. Neler mi, — özü özgeyi gerçekten seven okurlar, araştırmacılar, seyirciler varsın kendileri düşünsün bunu.

Yerine göre, tatlanışları paylaşabilene ne mutlu! Adam gibi yazarlar, akraba yaratıcılarla birlikte, boğuştukları bazı mutsuzluklara karşın, bu tür mutlulardandır.

*

Bana sivri gelen sözlerle damarıma basarken beni incitmemeğe çaba gösteren kişi dostumdur. Ne isterse söylesin, başımın üstünde yeri var. Özellikle bizbizeyken böylesi yolyordamla yazarlığımı eleştirenlere, büyük saygı sevgi beslerim.

Tatlı sözlerle beni okşayıp uyutan kişi, görünüşte beni incitmemekle birlikte iyiliğimi istemeyen kişidir. Böylesine katlanılmaz doğrusu.

*

Çoğu kez, susanın amaçladığını konuşmasında; konuşanın amaçladığını susmasında aramalıyız.

Başkalarını bilemem ama ben kendim vargücümle çalışmakla birlikte, "Oldu!" demeden birşey çıkarmasam da, gönlümce bir yanıt ortaya koyduğumu söyleyemiyorum. Yapabileceğim en iyi şey, belki de, gönlümce çalışıp çabalamaktır. O da su götürür ya, neyse...

Bu dünyadan göçüp giderken kimbilir kimler neleri özleyeceklerini düşünüp üzülürler. Bense, dilimden, anadilimden yoksun kalacağım diye yanarım. (Yazar olmasaydım gene böyle düşünür müydüm, bilmiyorum.)

*

Bazan öyle olur ki, gerçekten yaratıcı sanatçının gelip geçici bir düşü, ağzından çıkan rasgele görünümlü bir sözcük yepyeni çığırlara başlangıçlık edebilir. Gel sen sen ol gene, özen-tiye kapılıp düşünmeyi zor altına alma, denetimsiz konuşma-ya kalkışma.

*

Herşey güzel olduğu için mi yazıyorum yazdığımı? Yazdığım, dile-getirmeye yöneldiği gerçekliklerden, ya da düşlerden ötürü mü güzel — ola ki acı? Yoksa: yazdığım, yazdığım için mi güzel — ola ki acı?

*

Yazarlığın başı-sonu, önü-ardı yazarlıktan başka birşey değilse, nice nice güzelliklerle, bol bol acılarla "ötesi" ne peki?

*

Esin Perisi olsaydım, kendim, perice talihli yazarları değil, *dilce talihli* yazarları okurdum.

*

Şipşakla, şişirmeyle, düzmeceyle alış-verişi olmayan gerçek yazar, yazdığı her yazıyla dili, anadilini, birbakıma yeniden öğrenir.

*

Geçerakçe dilbilimsel kuralları yeri gelince gevşetmeyen, hattâ gerektiği yerde “yanlış” yapmayı göze almayan yazarların, ne adına olursa olsun, pek dilden anlamadıklarını, dilden tadalmadıklarını sanmıyorum. Gel de okur olarak tadal böylesi yazarlardan, yazdıklarından. Sizi bilmem ama tadalmadığım yazarı da okuyamıyorum ben.

*

Dili, ille de yalınlaştıracığım diye, cenderelere sokmaya yeltenen “yazarlar” yazar değildir. Toz toz dökülür onların elinde dil. Böylesi ürünleri n’apayım ben!

*

Şamata ortamında nerdeyse imrenir gibi olacağım yazarlar, düşünürler birbir silinip gidiyor yalnızlıklara dalınca. İşte bu nedenle, yalnızlıklarımda gücüne inandığım gönlüme göre yazarları, düşünürleri, şamata ortamındaki yaşamıma taşıyorum. Pek kolay değilse de, ancak onlarla kolkola yaşıyorum orda. Bununsa tadına doyumuyor hani.

*

Birinin kitaplar ortaya koyması “yazar” olduğunu belgelemez. Oysa bazı gazeteciler, eleştirmenler tanıtımlarda ne de savruk kullanıyor “yazar” deyimini. Gerçek yazarın kitabıyla “birlikte” yayımladığı kitaplaşmış bir *yapıt*’tır. Yapıt denince de, pekçok yönden bir can taşıyan dilsel bir gerçeklik anlıyorum.

Kitap yapımcısı çok, yapıt gerçekleştiricisi azdır.

*

İyi yazara benzemekle iyi yazar olunmaz. Çünkü iyi yazarın, kimsenin birtürlü beceremeyeceği, kendine özgü bir yazışı vardır. Gizemli kuytuluklarla, engebeler, kaygan tuzaklarla dolu bir yazıdır bu. Örtüleri zor açılır. Örtük ama pırıl pırıl inceliklerle çağlayandır iyi yazar. İyi yazarın benzeri olmaktansa ondan başka türlü bir ustalığa yönelmelidir yazarın akıllısı. “Başka türlü iyi” yazmaksa, gerçekleştirilmesi zor bir başarıdır. Ancak gerçekten keskin dil duyarlığı olan çalışkan bir çırak, gerçekten yetiliyse, öznel–nesnel koşulların elverdiği bir süre sonra gerçekten iyi yazı ürünleri ortaya koyabilir.

*

Her yazarın, yazar olarak, kendince önemli önemsiz işleri var. Birtakım zorlamalarla bunların tümünü ortak bir paydada toplamak olasıysa da, böylesi bir indirgeyiş, yazarlık üzerinde, varsa, sağlam bilgi edinmek için yetersizdir.

Bu yolda, belki de, en iyi sokuluş, yazarların *yazarlık* üzerindeki görüşlerine kulak kabartmaktır. Zorluk şu: yazar denilen pekçok kişi, üzülerək saptıyorum, yazarlık üzerinde ayık görüşten yoksundur. Hattâ, saygıyla analım, böylesi bir görüşün gereksizliğine inananlar da eksik değil. Umut kesmeyelim hemen. Yazar var, yazar var.

Böylesi görüşlerden öğrenilecek çok şey olduğunu unutmayalım; nitekim ben kendim, gereksinme duyduğumda, bu doğrultuyu izleyerek, uzun uzun, bazı önerilerde bulunmaktan geri kalmadım. Gelgelelim salt bununla, yapılabilecek her şeyin yapıldığına inanmıyorum.

Peki, inancım mı? Kim ne derse desin, bence olası şey *değil* ama, yazarlığı, genelde, şöyle aydınlatmayı deneyebilirim, diyorum. Uğraş-alanı dil olduğuna göre, yazarlık: özde, bu nedanlı özse artık o kadar, tıpkı dil gibi, *gizemdir*, diye düşünüyorum.

*

Yazarlık sürdükçe yazarlık dolambaçlarında yalpavurmak da sürer.

İnsan

*Şamata durulunca,
herzaman her yerde olduğu gibi,
insan, gene insan'ı
düşünmeye koyulur,
büyük olasılıkla da bu kez
epeyce başka biçimde.*

Canlı olmak için can'dan başka birşey gerekmez. Ne kadar elindeyse o kadar canlı kalmaya bak.

Yalın birşeymiş gibi geldiği için, "Anladık, ne var yani bunda?" deyip geçtiğimiz can'sa, herşeyiyle tüm evreni koşul tutmakta.

*

Yaşarken şöyle ya da böyle, *her* gerçekliğe açıktır canlı; bir canlı olarak insan da öyle kuşkusuz. Ama yaşama bitti mi, ardına dek açık kapı kesinlikle kapanmıştır, kapı-mapı yitip gider.

"Yok, bitmez, yaşam asıl o zaman başlar!" diyenlere, bir süre daha yaşayanların yanıtı şu olmalıdır: "Kapıları açık tut da, nasıl oluyormuş biz de görelim, arkadaş!"

*

Hayvanlar varolmayı tasarlayamaz. Bazı "gelişmiş" denilen hayvanların tasarımlar yaptığı önesürülse bile, davranışlarından saptandığı üzere, son derece ilkel bir düzeydedir bu.

İnsan *varolmayanı*, en ince *ayrıntısına dek* tasarlayıp düşünebilir. Eylemlerinin gösterdiği üzere, hem geçmiş hem gelecek gerçeklikler için geçerlidir bu.

Öyle sanıyorum ki, insanı *insan yapan* da bu ayrıcalıktır. Gerçi “ayrıcalık”, genelde, üstünlük doğrultusunda bir artı izlenimi uyandırır. Birbakıma yerinde bu, öyle ya tüm dil, kültür hep bu tasarımlamayla kotarılan *simgeleme* gücüne dayanır. Ne ki, “ayrıcalık” binbir yaşayış tökezidir de. Şöyle ki, olmayacak yerde tasarımlamaya kalkışıp yaşamı çarpıtabilir insan. Onun içindir ki, olabildiğince *ayık* yaşamak yaraşır kişiye. Kolay mı, zor mu bu— varsın herkes kendi ayık yargısıyla karar versin.

*

Aslan gibi görkemli, at gibi alımlı, tazi gibi hızlı, karınca gibi çalışkan, ağustosböceği gibi aylak, köpek gibi sadık, kedi gibi değerbilmez, kuzu gibi uysal, yılan gibi hain, arı gibi sokucu, tilki gibi kurnaz, sırtlan gibi ürkütücü, boğa gibi azgın, kaplan gibi yırtıcı, tavşan gibi korkak, şahin gibi öldürücü, tavuk gibi boynu bükük, leşkargası gibi yamyam, balık gibi suskun, papağan gibi ezberci, tosağa gibi eğlendirici, sinek gibi yapışkan, eşek gibi inatçı...

İnsanı hayvanla benzeştirerek övmek ya da yermekle hayvanlara ayıp ediyoruz. Birbakıma, hayvanlık değil de ne bu? Aldıran kim ama.

*

Kimimiz koruk, kimimiz incir, kimimiz ayva, kimimiz kiraz, kimimiz elma, kimimiz kestane gibiyiz... Keşke öyle olsaydı, herkesin tadı, yararı başka olurdu. Biz insanlar meyve değiliz ama. Neyiz, peki?

*

Çok kişi cebinde kim olduğunu tanıtmaya yarayan bir ad-san bildirimi taşır. İsteyene, istemeyene yerliyersiz verir, gösterir bunu. Bu arada bazıları: “Büyük adam”, “Erdemli kişi”, “Er-

miş kişi" diye yazılı tanıtım göstergelerine canatsa da, gülünç düşmemek için, vazgeçer bundan. Bazılarının hakettiği ise "Hain", "Geveze", "Budala" gibi birşeylerdir. Bu da yazılmaz ama. Kala kala, birbakıma, herkesi birbiriyle eşitleyici bir izlenim sağlayan bir-iki çiziktirmeyle yetinilir.

*

Acı nedir bilenlerce önemsiz sayılabilen bir-iki şey yolunda gitmedi diye, "Cehennem bu dünya!" yargısını basan öyle çok insan var ki.

*

Bir-iki alkış duyunca ne yapacağını şaşırان politikacılarından, düşünürlerden, yazarlardan, sanatçılardan korkun. Azıcık okşanınca sevinçten kuyruğunu sağa sola sallayan köpek sırnaşmalarını aratacak binbir patavatsızlıkla kırıp geçirirler ortalığı.

*

Heyecan yoksa, su üstünde tutsan da yaşama-tekneni, ne yavan yaşam bu böyle. Salt heyecanla da yürümez ama bu tekne.

*

Bazan insanlara yakışmayan öyle niteleme-dışı eylemlere tanık oluyorsun ki, gözüm görmesin deyip kanın donuyor. Yaşama-diünyası bu, gel de kaç!

*

Kolay unutan mı, zor unutan mı mutluluk olanağına daha çok yaklaşıp, bilemem. Böylesi bilmezliği bilirliğe dönüştürmek, kişiyi, sallantıyı iyice tartıp ölçmeye iteler. Ne yazık ki, bu gibi sallantılar, herkesi bağlamaz. İyi istemle yola kalkışan kişiler, "Daha iyi düşün, başarısın!" önerisine de pek güvenmesinler. İyi-düşünmek sık rastlanır olay mı ki. Genelgeçer bir bilme-yöntemi, bir ölçek bulunmuş değil ki henüz. Olası

başarı ancak: koşullara, durup durup *hep yeniden* bakmayı öğrenmek gerektirir.

*

Kendimiz de çizsek, başkaları da çizmiş olsa, payımıza düşen yazgı-ufkunun dışına çıkamayız saplantısına kapılmayalım.

“Ben alıştım,” dese bile herkes, kendi açısından, ufkunu zorlamalıdır. Sen yapamıyorsan, bırak o zaman, başkaları girişsin, kimseye engel olmaya yeltenme. Bir de bakarsın yeni ufuklardasın kendin de.

*

Artık işlevini görmeyen para, tartı, yasa, yönetmelik gibi araçları, daha niceleriyle birlikte, ne denli sallantılara kapılsak da, değiştiriyoruz. Olanca kaçınılmazlıkla *kendimizi değiştirmeye* gelince, bocalıyoruz. (Hadi, yanılıyorsam, yanılıyorsun, deyin.)

*

İnsan bilmecesini çözdükten sonra yaşamınızı sürdürmek ister misiniz? — Diyelim ki, istemem, dediniz. “Heryönden sorsunuz cennetsi bir dünyada yaşamayı seçtiniz demektir. Yok, böylesi merak edilecek yanı kalmayan bir dünya yaşanmaya değmeyecek kadar sıkıcı olur diye düşünüyorsanız, iş başka. Öyle de, hele bir bakalım nasıl oluyormuş, diyen değişiklik yanlışıysanız, o zaman da iş başka.

*

Çoğumuz kökenimizin çamursu olduğunu bile bile, yeryüzünde gökten inmiş varlıklar gibi davranmaktayız. Bunda bizi güden özlem mi, sakınım mı dersiniz?

* * *

Kökleşmiş bir temel-yargıyı söküp atmak ne de zor! Akıl, us

insanı tanımlamada öylesine yaygın bir yargı ki, bu yargıyı bir yazgı olarak benimsemeyenleri gözönünde bulundurup yeni yeni açılara yeniden elatmak gerekir.

*

İki ayaklı bazı “eşekler” başarılarını sözümona duyurmak için anırırlar.

*

Aklın gücü herşeyi ergeç boyun eğmeye zorlar sanısı ergeç fi-yaskoyla sonuçlanır; algı, yargı, değerlendirme, istenç, değer başarısından yoksun kalır.

Salt akıl: havasız, topraksız, ışıksız, susuz kuruyup gö-çen bir ağaçtır.

Yinelemekte yarar var: *akıllı akıl* yaşamdaki akılalmaz binbir kıvrımın hakkını vermeye çırpınan, bunun için de yeri gelince seve seve özlediğini göze alan akıldır. Hepimi-ze böylesi güzel akıllar dilerim! (“Sen bön bön dilediğini dile; ben bildiğimi okurum,” diyenler, hâlâ ayaktaysalar, — azıcık daha, görecekler.)

*

Akıl, us — iyi güzel de, insan dünyasındaki zorlukların akılla tümünden çözüldüğü nerde görülmüş. Oysa bazan yaşama duy-gusuyla, sezgisiyle bir çırpıda düğümlerinden arınıverir kişi.

*

Bir canlı olarak insan aklını yakamozlamak için yalnızca akıl yetmez. İlk bakışla akla gelmeyen binbir başka yolu denemek gerekir.

*

Bir yeri acımadan, bu arada kimseye acı çektirmeden Hanya’yı Konya’yı öğrenip ona göre davranan kişi, akıllı kişidir.

*

İnsansever bir akıllıysan: başkalarına pekçok acı çektirmiş zararlı biri, kendine zararlı davranışlara kalkışınca, sakın engellemeye kalkma.

*

İnsan varlığını aydınlatmada çok yararlı olabileceği inancıyla saptayalım:

Akıllı akıl: gereği kadar kendine güvenen akıldır.

Akılsız akıl: gereğinden çok kendine güvenen akıldır.

Akıl dediğin: duruma göre akıllı, duruma göre akılsız davranmasını bilen akıldır.

*

Ölümlü olduğunu hepten unuttuğunu sandığımız bir canlıvarlık; ölüme kesinlikle karşı koyan bir canlıvarlık; ölümlü olduğunu hepten bilip işitmemiş bir canlıvarlık, — böyle bir canlıya “insan” denebilir mi hiç?

*

Şu yeryüzünde *kim* olursan ol, *ne* olursan ol, değil mi ki canlısın, hertürlü çevrenle birlikte tam korunum yok sana.

* * *

Beni nasıl mı ansınlar isterim? Hoş, sen göçüp gittikten sonra kim kimin umurunda. Hem sana ne yazar benden. Gene de anacak olan biri çıkarsa tanıdığım tanımadığım kim olursa olsun, herkes, “Benim mutlu olmamı isterdi!” deyip geçsin, yeter.

*

Musalla taşı, çınar gölgesine düşen bir cami avlusu, çoğun, Müslümana ölümü anımsatır. Müslüman olmayanlarsa, belki de, “Bir yaz öğlesi şu masa gibi yükselti başında, ne güzel bir kendin-pişir kendin-ye,” düzenlenir diye birşey geçirir aklından.

Özde, en tehlikeli durumlarda bile, kimse, “Keşke dünyaya gelmeseydim!” diye düşünmez. Olsa olsa, bazı tehlikeli durumlarda, kişi, şimdi burda olacağıma keşke başka yerde olsaydım!” diye iç geçirir. Can tatlıdır, dünya da tatlıdır. Ne ki, temelde, dünyada *ille de* canlı kalma çabası: Darwin’den, Freud’dan beri herkesin şöyle ya da böyle bildiği şeyler bunlar.

Kafalara dank etmesi gereken gerçekse: yaşamın başka türlü olduğu, başka türlü olabileceğidir. Ne ki, bu “başka türlü”? Buna ciddi ciddi kafa yoran öyle az ki. Onlar da, çoğu kez, işi çalıma boğuyor.

Denemelerin İlk Yayımlandığı Yerler

Güneşle, 1. baskı Kitap Yayınları, İstanbul, 1969:

"Denemeci", "Çıktım Yunus Dalına", "Romansız Yaşayamam".

Başka-Sevgisi, 1. baskı YKY İstanbul, 1996:

"Montaigne", "Sevgi Eğitimi".

Salkımlar, 1. baskı YKY İstanbul, 1998:

"İyi, Kötü", "Şaşma", "Para", "Yaşlılık".

Denemeli, Denemesiz, 1. baskı YKY İstanbul, 1999:

"Yazma Gereksinimi".

Eşekler, İkindiler, Yetişimler, 1. baskı YKY İstanbul, 2005:

"Yazarlık", "İnsan".

NERMİ UYGUR (İstanbul, 15 Ocak 1925 - 21 Şubat 2005) Denemeci, felsefeci.

Mediha Hanım ile memur İbrahim Ethem Uygur'un oğlu. Pendik İlkokulu'nda başladığı öğrenimine Halıcıoğlu İlkokulu'nda devam etti ve Büyükkada İlkokulu'nda tamamladı. Ardından Galatasaray Lisesi'nin ilk açılan Latince sınıfının öğrencisi oldu; burada burslu ve yatılı olarak öğrenimini sürdürdü ve 1944'te mezun oldu. Yükseköğrenimini İÜEF Felsefe Bölümü'nde gördü. 1948'de üniversiteyi bitirir bitirmez askere gitti. 1950'nin başlarında, mezun olduğu bölüme asistan olarak girdi; "Wilhelm Dilthey'a Göre Konuca Temellenmeleri Bakımından Manevi Bilimler Öbeğinin Meydana Getirdiği Bilgi Bağlantısı" konulu doktora çalışmasını yaptı (1952). İki yıl kadar süren bu çalışmadan sonra üniversite tarafından Almanya'ya gönderildi. Köln Üniversitesi'nde üç yıla yakın bir süre kaldı ve fenomenoloji üzerine uzmanlaştı. *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu* adlı çalışmasıyla felsefe doçenti unvanını aldı (1955). 1964'te profesör olduğu İÜEF Felsefe Bölümü'ndeki görevini sürdürdü. Bu arada Almanya'nın Wuppertal Üniversitesi'nde birkaç yıl mantık, dil, sanat, kültür felsefesi ağırlıklı dersler verdi. Marmara Üni. Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde düşünce-sanat ilişkileri üzerine yüksek lisans ve doktora dersleri de verdi. 1992'de İÜ'deki görevinden emekliye ayrıldı. PEN Yazarlar Derneği kurucu üyesi; Türk Felsefe Kurumu ve Edebiyatçılar Derneği onur üyesiydi.

Yazmaya üniversitedeki öğrencilik yıllarında başladı; o yıllarda daha zor bir alan gözüyle baktığı düzyazıya yöneldi. Bu yıllarda Nurullah Ataç'ı büyük bir ilgiyle izledi ve çok sayıda deneme yazdı, ancak hiçbirisini yayımlamadı. İlk kez 1960 İhtilali'nden hemen sonraki aylarda, *Türk Dili* dergisinde bir yazısı çıktı. Daha sonraları *Değişim, a, Felsefe Arkivi, Yeni Dergi, Türk Dili, Yeni Ufuklar* dergilerinde denemeleri yayımlandı; daha çok *Yeni Dergi* ve *Yeni Ufuklar*'da görüldü.

Dilin Gücü adlı kitabıyla birlikte dil konusu sürekli işlediği bir alan oldu *Dünya görüşü*'nde, katı bir dünya görüşü anlayışına, çepeçevre gerçekliği budayan hazır çözümlemelere karşı eleştirilerini ve düşüncelerini ele aldı. Eleştirisiz denemecilik olamayacağını savunan yazar, tek tek edebiyat yayınlarını eleştirmekten çok, çabalarını eleştirinin eleştirisinde yoğunlaştırdı. *İnsan Açısından Edebiyat* adlı çalışması, eleştirel tutumun kuruluşunu, eleştiri dilinin ana kavramlarını, örtük ya da açık ön dayanaklarını gün ışığına çıkarma çabası olarak değerlendirilebilir. *Güneşle* ise bir bakıma uygulamalı bir yöntemle yazarın deneme kuramını açıkladığı bir yapıttır.

Genellikle felsefenin edebiyatla, edebiyatın da felsefeyle beslendiği yapıtlar veren yazara göre felsefe edebiyatla, edebiyat felsefeyle uzlaştırılırsa her ikisinin gelişmesi, anlaşılması, benimsenmesi kolaylaşa-

çağı gibi, ele alınan sorunlara da çözüm bulunur. Çünkü her iki alanın da temel konusu, ilgi alanı insandır.

1996'da yayımladığı *Başka-Sevgisi* adlı çalışmasında bu kez insanın dünyasına, yaşama alanına, kültür gerçekliğine "sevgi" ve "akraba" kavramlarıyla yaklaşarak, bir tür sevgi fenomenolojisi yaptığı görüldü. Son yapıtı *Dipten Gelen*, birçok yapıtında ipuçlarını verdiği kendine yönelik çözümleyici tavrının ötesinde, onun kendine en çok yaklaştığı metin olarak belirdi (B. Çotuksöken).

Uygur, Türkçe dışında, Fransızca, İngilizce ve Almanca yayın etkinlikleriyle yalnızca Türkiye'de değil, yurtdışında da özgün bir düşünür ve denemeci olarak adını duyurdu.

Ödül: *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu* ile 1959 TDK Bilim Ödülü; *Tadı Damağımda* ile 1995 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü; 1995 TYB Deneme Ödülü; 2000 Türkiye Bilimler Akademisi Hizmet Ödülü.

Yapıtları: Deneme-İnceleme: *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu*, İst.: İÜEF, 1958; *Dilthey Sosyoloji Düşmanı mıdır*, İst.: İÜEF, 1959; *Bir Felsefe Sorunu Nedir*, İst.: İÜEF, 1960; *Felsefede Temellendirme*, İÜEF, 1961; *Bertrand Russell'ın Felsefedeki Gelişmesi*, İst.: İÜEF, 1962; *Deney*, İst.: İÜEF, 1962; *Felsefe ve Tarih*, İst.: İstanbul Mtb., 1962; *Felsefe Dünyasından*, İst.: İÜEF, 1962; *Felsefenin Çağrısı*, İst.: İÜEF, 1962; *Eğretileme (Metafor) Problemi*, İst.: İÜEF, 1962; *Dilin Gücü*, İst.: Baha Mtb., 1962; *What is Philosophical Question*, İst.: İÜEF, 1962; *J. L. Austin ve Algı*, İst.: İÜEF, 1963; *Dünyagörüşü*, İst.: Baha Mtb., 1963; *Bertrand Russell'in Doğruluk Anlayışı*, İst.: İÜEF, 1963; *Güneşle*, İst.: Kitap, 1969; *İnsan Açısından Edebiyat*, İÜEF, 1969; *100 Soruda Türk Felsefesinin Boyutları*, İst.: Gerçek, 1974; *Kuram-Eylem Bağlamı: Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi*, İst.: İÜEF, 1975; *Dil Yönünden Fizik Felsefesi*, İst.: İÜEF, 1979; *Yaşama Felsefesi*, İst.: Çağdaş, 1981; *Kültür Kuramı*, İst.: Remzi, 1984; *Bunalımdan Yaşama Kültürü*, İst.: Ara, 1989; *Çağdaş Ortamda Teknik: Derlemeler Değişler*, İst.: Ara, 1989; *İç Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası: Bir Deneme, Bir Tutam Değiş*, İst.: Ara, 1992; *Tadı Damağımda (Bir Okur-Yazarın Kitap Okuma Serüvenleri)*, İst.: YKY, 1995; *Başka-Sevgisi*, İst.: YKY, 1996; *Salkımlar*, İst.: YKY, 1998; *Dipten Gelen*, İst.: YKY, 1999; *Denemeli Denemesiz*, İst.: YKY, 1999; *İçimin Sesi*, İst.: YKY, 2001; *Eşekler İkindiler Yetişimler*, İst.: YKY, 2005.

Kaynaklar: Necatigil, *İsimler*, 377; Nebioğlu, 649-650; Kurdakul, *Söz-lük*, 632; Özkırımlı, TEA, IV, 1118; Seyda, 401-414; "Uygur, Nermi", TDEA, VIII, 473; Karaalioglu, 590-591; B. Onaran, "Tadı Damağım(ız)da Bir Düşünür ve Yazar: Nermi Uygur", *Cumhuriyet Kitap*, S. 273 (11 Mayıs 1995); B. Çotuksöken, *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*, İst., 1996; ay, "Felsefe ve Yöntem(i)", *kitap-lık*, S. 21 (Mayıs-Haziran 1996), s. 41-42; ay, "Sevgi Dolayımında İnsan", *Cumhuriyet Kitap*, 17 Temmuz 1997; ay, "Dipten Gelen ya da Kavramları Aşma Çabası", *Cumhuriyet Kitap*, 11 Kasım 1999.

Şöyle bir yaşama-gidişi benim gidişim:
kimseler ayırdına varırsa da, ben kendim
bile ayırdına varmadan, kuş gibiyim
yazarlığımla, uçarcasına...

ISBN 978-975-08-1981-0

6 TL

9 789750 819810